

Militaire Spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

Secretaris: R. A. C. Bertholee
Donkslagen 22, 4823 KE Breda

Ledenadministratie:
K. Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR:

T. de Kruijf
generaal-majoor der genie
p/a Defensielegangen MPC 16Y
Postbus 20701, 2500 ES Den Haag
Telefoon (015) 15 27 00

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

A. C. L. Adema
commodore Koninklijke luchtmacht

REDACTEUREN:

ir. J. W. van Bommel
kolonel van de technische staf

J. M. J. Bosch
kolonel der cavalerie

drs. P. H. Kamphuis
hoofd Sectie Militaire Geschiedenis KL

F. H. Meulman
luitenant-kolonel Koninklijke luchtmacht

drs. G. J. C. Roozendaal
kolonel van de militair psychologische en sociologische dienst

BUREAUREDACTIE/PRODUKTIE:

Kalvermarkt 32, 2511 CB Den Haag
Telefoon (070) 3 18 68 67

ABONNEMENTEN:

f 40,-, buitenland f 50,- per jaar
Losse nummers f 4,-

ADVERTENTIES:

Giethoorn-NND
Postbus 41, 7940 AA Meppel
Telefoon (05220) 6 66 66
I.s.m. CET Reclame & Publiciteit
Rogge 19, 5521 RX Eersel
Commerciële zaken: A. H. C. Thijssen
Telefoon (04970) 1 67 89

NADRIK VERBODEN

<i>Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht</i>	46
<i>Editoriaal: Eén decennium...</i>	47
prof. dr. O. Riste: Norway 1918-1940: defence policy in a no-threat situation	49
M.P. Celie: Logistiek. Het elastiek van operationeel optreden	53
E. de Vries: Logistiek van de bloedvoorziening in en na de Tweede Wereldoorlog	62
drs. A.M.J. de Weger: Peacekeeping: grenzenloos?	69
A.C.P. van den Boogaard: Angola, een verscheurd land (2, slot)	77
<i>Boeken</i>	85

OFFICIËLE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT
KONINKLIJKE LUCHTMACHT

KL/KLu-mededelingen/ orders cfm VS 2-1100

KL-order (BLS/DOKL) 09/8. Voorziening kaarten en overige geografische informatie (920701).

KL-order (DPKL) 71.1a. Regeling rotsklimmen/werken op hoogte/werken op en met touwen KL (920902).

KL-order (DEBKL) XX.X/1. KL-orders en KL-mededelingen (920902).

KL-order (DOKL) 86/14. Aanvragen voor het verkrijgen, het wijzigen of het opheffen van telecommunicatievoorzieningen (920917).

KL-order (DMKL-Afd Munitie) 15/14. Melden en onderzoeken van ongevallen met munitie en/of explosieve stoffen (921105).

KL-order 23.29/1. Inspecteur Militaire Muziek Krijgsmacht. Regeling beheer militaire tamboerkorpsen (930113).

KL-med. 55.3/259. Variabele regelingen en gegevens voor militaire deelname aan de internationale Vierdaagse Afstandmarsen te Nijmegen 1993

(930311).

KL-order (BLS) 91.1/2. Traditiecommissie Koninklijke landmacht (930701).

KL-order (BLS) 15.6. Lijst van te nemen maatregelen ingeval van een calamiteit (930923).

KL-med. 53.84. Onderscheidingsteken voor langdurige dienst als officier (931101).

Mededelingen van het Commando Opleidingen Koninklijke landmacht

Verschenen en opgenomen in VS 2-2506, index van voor de KL van kracht zijnde boekwerken.

KL-order (DPKL) 51.2/200. Opkomstdata, bevorderingsdata alsmede data groot verlof en klein verlof in afwachting van groot verlof voor dienstplichtigen der Koninklijke landmacht (910123).

De aandacht wordt erop gevestigd, dat de officieren, die maandelijks van Rijksweg de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zij in onderhoud zijn.

Einde van de Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht

KONINKLIJKE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE KRIJGS WETENSCHAP

Op maandag 28 februari a.s. houdt de vereniging i.s.m. het Nederlands Genootschap voor Internationale Zaken, voor leden en overige geïnteresseerden een bijeenkomst in de Louvrezaal van het Sofitel, Kon. Julianaplein 35, Den Haag, over

NATO after the summit

Inleider: John Chipman, director International Institute for Strategic Studies (IISS), Londen.

Zaal open 19.30 uur, aanvang 20.00 uur, einde 22.30 uur.

Verzoeken aan te melden tijdens werkuren: (015) 15 27 00.

KL-order (Ministeriële regeling) 86/14. Telecommunicatie-aangelegenheden Koninklijke landmacht; niet van toepassing in tijd van oorlog.

Nieuwe publikaties

IK 5-135. Fascines (groot).

IK 5-195. Infanterie pionier luchtmobiel.

VS 5-145. Mijnenlegpeloton.

VS 5-192. Geniegroep luchtmobiel.

VS 6-252, 4e druk. Bediening enkele stuk 155 mm, mech, M 109 A2/90.

Mededelingen van het Commando Verbindingen Koninklijke landmacht

IK 11-1. Elektronische bescherming (2e dr.) Gewijzigde inzichten en naamgeving op eov-gebied (MC 64, NATO EW Policy) hebben een nieuwe opzet van IK 11-1 noodzakelijk gemaakt.

VS 11-55. Handleiding voor abonnees van het Legerkorpsrayonverbindingssysteem (2e dr.). Ten behoeve van de beproeving, de opleiding en tot ontwikkeling tot een definitief voorschrift is in 1988 de voorlopige richtlijn VR 11-55 uitgegeven. In VS 11-55 zijn de commentaren op VR 11-55 verwerkt die bij beproevingen naar voren zijn gekomen. Ook is het commentaar op de VR van de gebruikers tijdens oefeningen geëvalueerd en verwerkt. VS 11-55, 2e dr., is vastgesteld door LAS/SSOV, d.d. 17 april 1991, nr SSOV/3253. Hiermee vervalt de 1e druk, uitgegeven als VR 11-55.

Eén decennium...

Ons heden is steeds maar één etmaal lang; onze toekomst komt – misschien maar gelukkig – maar met één dag tegelijk en het verleden ligt achter ons. Tien jaar is niets, gemeten langs de meetlat van het bestaan van de wereld. Zelfs gemeten langs de meetlat van het bestaan van de mens is tien jaar kort.

Als wij die tien jaar teruggaan... In februari 1984 begon in Stuttgart een proces tegen twee voormalige leiders van de Rote Armee Fraktion (RAF). Zij werden beschuldigd van moord, ontvoering en afpersing. In diezelfde maand schoten leden van de Italiaanse Rode Brigade de directeur van de multinationale vredesmacht in de Sinai dood. In San Sebastian vermoordde de Baskische ETA een socialistische senator. Nu, 1994, zijn restanten van dit soort terroristische groeperingen nog steeds actief, en er zijn ook nieuwe groepen ontstaan die geweld als middel hanteren; wij vinden ze in Duitsland en Italië, op Corsica en in Frankrijk, in Oostenrijk, Oost-Europa en zelfs in Nederland.

In februari 1984 vonden in en rond Beiroet hevige gevechten plaats tussen regeringsstrijdkrachten en anti-regeringspartijen en -groeperingen, overwegend Sjiieten en Druzen. De Libanese regering had vrijwel geen enkele controle over de diverse gewapende groeperingen. De PLO voerde een raketaanval uit op het Israëlische plaatsje Metoallah waarop de Israëlische

luchtmacht een vergeldingsactie uitvoerde. Op diverse plaatsen vond overleg plaats over de Libanese en Palestijnse problematiek. Nu, 1994, is er een dialoog tussen Israël en de PLO. Er begint een opening naar meer stabiliteit te komen. Het verzet van diverse Palestijnse groeperingen tegen een regeling en de onrust onder een deel van de Israëlische bevolking zijn zichtbaar. Hoewel er enig uitzicht lijkt op de weg naar vrede in het Midden-Oosten liggen er op deze weg nog vele obstakels.

Deze problematiek bestond, bestaat, en zal nog wel enige tijd blijven bestaan.

In de Unie van Sovjet-Republieken overleed Joeri Andropov. De 72-jarige Tsjernenko volgde hem op. De gespannen Oost-Westrelaties leidden in de loop van het jaar opnieuw tot een Olympische boycot. Ingrid Berg, de nicht van de Oostduitse premier Willi Stoph, vluchtte met man en kinderen in de Westduitse ambassade te Praag. Later begon in de Sovjetrusische pers een campagne tegen het „revanchisme in de Bondsrepubliek”.

In februari 1994 bestaat er geen bipolaire wereld meer. Rusland participeert in de VN-operatie in het voormalige Joegoslavië. Amerika en Rusland hebben aangekondigd gezamenlijke militaire oefeningen te willen houden. Duitsland is herenigd; de terugtrekking van de nog resterende Russische eenheden verloopt volgens schema. De Oost-Westconfrontatie is verdwenen en zal, naar verwachting, nooit meer in haar oude vorm terugkomen.

Op 14 februari 1984 werden in Serajevo de 14e Olympische Winterspelen geopend. De pers was lovend over de accommodatie voor dit sportieve evenement. Het Britse duo kunstschaatsen behaalde negenmaal het maximum aan punten voor de artistieke prestatie tijdens zijn kür op de muziek van Ravels „Bolero”. Op de dag van de sluiting had de DDR 24 medailles veroverd, de USSR won er 25, de VS 8. De oranje-equipe ging zonder medailles naar huis.

In februari 1994 is Serajevo een geschonden stad. Waar eerder sporters uit vele landen de Olympische gedachte vertegenwoordigden, staan nu mensen elkaar naar het leven; stadgenoten worden tot tegenstanders. Waar eerder werd geleefd, vormt nu het overleven, vormen water, voedsel en warmte, de grootste zorg. Bijna alle gebouwen zijn geschonden of vernietigd door gerichte of toevallige treffers. Een absurditeit dreigt tot normaliteit te worden. En wat voor het huidige Serajevo geldt, geldt evenzeer voor tientallen andere plaatsen in het voormalige Joegoslavië. ▸

Waar in 1984 vrede heerste is nu, tien jaar later, een burgeroorlog bittere realiteit.

De Westerse Wereld blijkt niet goed voorbereid op dit nieuwe fenomeen, de burgeroorlog in de directe omgeving. In de VS is de strijd tussen Noord en Zuid geschiedenis. In Europa geldt hetzelfde voor de Dertigjarige Oorlog, de Burgeroorlog in Spanje en de strijd tussen de „Roden” en de „Witten” in het Rusland na 1917. Deze gebeurtenissen behoren gelukkig tot het verwerkte verleden. Voor de meer recente conflicten geldt dat wij dankzij de moderne media kennis ervan hebben genomen. Onze betrokkenheid was, individuele deelneming in actiegroepen buiten beschouwing latend, gering. Guerrilla en anti-guerrilla stonden niet hoog op de agenda van een krijgsmacht die zich instelde op grootscheeps militair optreden in de Noordduitse laagvlakte. De oorlogen in de periferie werden door burger en militair als anomalieën beschouwd, uitgevochten door primitievelingen.

De Nederlandse samenleving worstelt met het „nieuwe” fenomeen van de burgeroorlog-dichtbij-huis. Een oorlog bovendien die door de emotionele betrokkenheid van de strijders veel inhumaner is dan wij, met het oorlogsrecht en het westerse waardenpatroon voor mogelijk houden. Natuurlijk was er ten tijde van de Koude Oorlog betrokkenheid geweest bij de burgeroorlogen en andere conflicten elders, maar de wereld waar die conflicten speelden lag ver weg. Uiteindelijk was de aandacht steeds erop gericht te voorkomen dat het evenwicht in de wereld zou worden verstoord.

Met het wegvallen van de bipolaire wereld ontstond binnen Europa speelruimte voor volkeren, geloofsgroepen en etnische groeperingen om zich op hun toekomst te bezinnen. Tegelijkertijd brokkelt elders het traditionele gezag af van groepen die van oudsher aan de macht zijn en worden ook traditionele oppositiegroepen gepasseerd door nieuwe haarden van verzet. Met name in Europa wordt thans, na de val van de Berlijnse Muur, duidelijk hoeveel onverwerkt verleden door de Koude Oorlog is toegedekt. Lang verborgen tegenstellingen worden manifest, het deksel raakt van de beerput. Onverwerkt verleden leidt tot pogingen om tot correcties te komen. Het voormalige Joegoslavië laat zien dat daarbij desnoods naar de wapens wordt gegrepen. In het westen wordt daarmee zichtbaar wat eerder in Libanon gebeurde: het interne conflict kent een eigen dynamiek waarbij het gezag van de staat dreigt weg te vallen door autonome activiteiten van diverse elkaar bestrijdende partijen. Wat eerder in Beiroet gebeurde, is nu in onze directe nabijheid te zien.

In een dergelijk krachten spel wordt het steeds moeilijker partijen en belangen te onderscheiden en steeds lastiger een rationele dialoog te voeren om tot oplossingen te komen. Lokale *war-lords* hebben eigen belangen en het is maar de vraag of en in hoeverre voor hen enig positief doel telt anders dan eigen belang en zucht naar macht. Uit Libanon trok de internationale gemeenschap zich terug; nu 10 jaar geleden verlieten diverse buitenlandse contingenten dat land. Een gewijzigde Israëliëse opstelling, grote Syrische druk en nieuwe realiteitszin op basis van ontwikkelingen in en rond Libanon gaven – zij het na jaren – zicht op een oplossing. In het voormalige Joegoslavië liggen de omstandigheden veel gecompliceerder door de aard en achtergrond van het conflict, het aantal direct en indirect betrokken partijen en de vele vaak tegenstrijdige belangen die in het geding zijn. Beiroet kan als voorbeeld worden gesteld voor wat er kan gebeuren. Libanon biedt verder geen formule waarlangs ook elders een oplossing zeker is. Opmerkelijk genoeg zijn zowel de geleidelijke oplossing van het conflict in Libanon als het ontstaan van een conflict in voormalig Joegoslavië een min of meer logisch gevolg van de gewijzigde Oost-Westverhouding en het uiteenvallen van de Sovjet-Unie.

De lering uit dit alles is niet dat de toekomst alleen somber is, dat „Joegoslavië” exemplarisch is voor wat Europa en de wereld op vele plaatsen te wachten staat. Wij zijn wel gewaarschuwd dat vrede fragiel kan zijn. Meer dan ooit zal de aandacht moeten zijn gericht op het voorkomen van dergelijke situaties. Meer dan ooit dient aandacht te worden besteed aan de achtergrond en intensiteit van tegenstellingen om vervolgens te trachten door een dialoog oplossingen te vinden. Ontstaat toch een conflict dan zullen wij ons bewust moeten zijn van de beperkte mogelijkheden om aanvaardbare oplossingen te vinden, laat staan af te dwingen. Een laatste les moge zijn dat elk land dat vrede kent zich moet realiseren hoe kostbaar die is. Wat gewoon lijkt hoeft niet gewoon te blijven; de bewoners van Serajevo dachten in 1984 niet aan oorlog.

Het boek *De ontsporing van geweld* van Van Doorn en Hendrix eindigt met de volgende zin: *Natuurlijk is pacifisme boven ieder ander ideaal te verkiezen. Maar als we thans reeds te klein zijn om de werkelijkheid van het geweld te erkennen, zullen we dan zeker niet te klein zijn om de werkelijkheid van de geweldloosheid te dragen?* Er zit veel waarheid in die vraag. De realiteit van het heden dwingt tot herbezinning. Ons doen en laten is bepalend voor wat er in 2004 kan worden geconstateerd.

prof. dr. O. Riste

Director Norwegian Institute for Defence Problems

Norway 1918-1940: defence policy in a no-threat situation

Upon the dissolution of the Union with Sweden in 1905, Norway became the master of its own foreign policy. From that moment, and until the German assault in the early hours of 9 April 1940, neutrality formed the firm and undisputed basis of that foreign policy. In fact, neutrality soon assumed almost the character of 'an unwritten part of the Constitution, a state maxim unaffected by changing governments and parliaments'. However, as times changed, and the conditions affecting Norway's place on the international scene altered accordingly, the policy of neutrality came to mean different things.

At the outset, the word *neutrality* and its popular catch-phrase companion of 'we want no foreign policy' shielded an almost exclusive concern with the country's internal affairs and problems. Freed from the strain and strife that marked the final years of the Swedish-Norwegian union, a new working-day was about to begin which required concentration of effort on creating an independent, prosperous and modern nation. What Norway desired from international politics was respect for its wish to be left alone, and there seemed to be no obvious reason why this desire should not be fulfilled.

Indeed, the experience of the First World War, from which Norway emerged with a shaken economy but nevertheless relatively unscathed, appeared to confirm the wisdom of the chosen policy. The documentary evidence which could have shaken this confidence in Norwegian neutrality was buried

in diplomatic archives both at home and abroad, and those who might have suspected that the country's position was more exposed than had been immediately apparent, seemed ready to believe that the survival of neutrality was due to a combination of agile diplomacy and military preparedness.

After 1918, the departure from strict neutrality which Norway's membership in the League of Nations entailed was more formal than real. The widespread hope and idealism, which during the 1920s made Europe look to Geneva for a lasting assurance of peace among nations, was fully shared by the Norwegian people but was hardly accompanied by an adequate understanding of the obligations that membership of the League of Nations involved, even for small nations. Subsequently, economic difficulties of both national and international origin, as well as indigenous political problems, served to accentuate the people's preoccupation with the country's own affairs.

Economic and social issues

In the thirties, moreover, the increasingly evident disability of the League of Nations as a pacifying factor caused Norway and other small European nations gradually to withdraw from their already rather half-hearted commitment to the principles of collective security. However, the seemingly logical consequence of this withdrawal – a search for security at the national if not at the regional Scandinavian level – became submerged by the pressure of internal economic and social issues with their more immediately relevant concerns. Even those who accepted the principle that collective security had to be replaced by national security found it necessary in practice to compromise on the desirable level of defence preparedness, in view of other and conflicting demands on the national economy.

There was no lack of arguments to justify a rela-

Het ontbreken van een duidelijke dreiging is geen nieuw fenomeen. In het verleden is dat voor verschillende landen de situatie geweest. Ook in die omstandigheden was een visie m.b.t. de defensie noodzakelijk. Hoe dat in de vooroorlogse jaren in Noorwegen tot een defensiepolitiek heeft geleid beschrijft prof. dr. Olav Riste in nevenstaande bijdrage, een bewerking van een lezing die hij vorig jaar tijdens een colloquium over militaire geschiedenis in Istanboel heeft gehouden.

tively low priority for defence expenditure. War seemed a remote possibility, at least until the late thirties; and even if war came it would surely affect Norway only indirectly, because of the nation's determination to remain neutral as in the past. In the absence of evidence to the contrary, it was only natural to assume that Norwegian neutrality had not been seriously threatened at any time during the previous war. Hence, if there were any lessons to be learned from the past, it appeared to underline the truism that neutrality was a political rather than a military matter. From the experiences of 1914-1918 it could be assumed that neutrality also in the future would bring economic problems in its wake. Trade and shipping would inevitably be seriously affected. But from these assumptions to the expectation of more direct threats calling for active military measures was a long step, and a step which few were prepared to take.

Besides, from which direction could such threats be coming? From the Soviet Union? For centuries this eastern shadow had been a factor to be reckoned with in Scandinavian foreign policy. However, since the First World War the 'eastern menace' had seemed a remote possibility in the military sphere. Many considered the political menace of communism to be infinitely more sinister, but from that angle it could be argued that the best defence was to devote greater resources to the improvements of the social and economic conditions of the Norwegian people, not to build up military forces.

In regard to Germany as a potential aggressor, the evidence of the previous war was rather ambiguous. Memories of the crisis in the autumn of 1916, when diplomatic troubles between Norway and Germany caused by Norwegian trade restrictions and Germany's submarine warfare had seemed to carry the seeds of violent conflict, appeared to emphasize the danger from Germany. On the other hand, the comparative ease with which a political solution had then been found suggested either that the conflict was a sham or, at least, that it had been of a future amenable to a solution on a strictly political level. Taking a longer view, the experiences of the First World War, and in particular the rather passive German acquiescence in the diminishing returns of Norwegian neutrality, appeared to demonstrate Norway's relative immunity to German pressure.

Beneath all this, of course, lay the fundamental as-

sumption of Norwegian strategy: Britannia's rule of the waves, particularly the choppy waves of the North Sea. The disamingly candid statement by Norway's prime minister in 1908 that 'we trust in the British nation' had much truth in it then, but was far more directly applicable to the situation on the eve of the Second World War. In the face of British naval power, German forces would surely never be able to approach, let alone conquer, the Norwegian coast!

Finally, for the sake of completing this *tour d'horizon*, there was the eventuality of aggression from the Western Powers with the aim of converting neutral Norway into a reluctant ally. This, if at all conceivable, would most likely make whatever armed force Norway could muster against it not only useless, but positively dangerous; useless because it would in any case be utterly overwhelmed, dangerous because it might push Norway over into the opposite camp, against Norwegian sympathies and contrary to common and economic sense. If any 'lesson of history' had undisputed validity, it would appear to be that Norway's vulnerable economy could never survive the enmity of Great Britain.

Minimum of military preparedness

This wall of arguments for a neutrality that was only symbolically armed has both flaws and obvious weaknesses to a retrospective observer. But the attacks levelled against it at the time had little piercing effect, even if they succeeded in overcoming the initial, emotional reaction against anything that could possibly be construed as 'war-mongering'. Assertions about the danger that neutrality might be undermined through the cumulative effect of unopposed minor infringements, or about the temptation which a military vacuum constituted to a great power with an offensive strategy could all be met with the admission that this called for neither more nor less than a certain minimum of military preparedness; and since this minimum was hard to define, it was tacitly assumed to be in the neighbourhood of the existing strength of Norway's defences.

Looking back, perhaps the fundamental weakness of the debate that went on during the 1930s was its disregard of the deeper significance of Norway's neutrality problems in the First World War. Both the familiar problems concerning Norwegian for-

eign trade and shipping, and some less familiar but more serious ones that were focused on the strategic value of Norwegian coastal waters – highlighted by the mine barrage across the North Sea – all served in the last resort to demonstrate Norway's potential importance in another conflict between Germany and Great-Britain.

The two aspects of belligerency that seriously affected Norway in the First World War, Britain's blockade of Germany and Germany's submarine warfare, were bound to play important parts in a new conflict. But the fact that these were in essence weapons of economic warfare did not mean that they could be regarded in isolation, separate from over-all strategy. Both blockade and submarine warfare were economic in their purpose, but political and military in their methods. If a strategically exposed neutral state like Norway did not acquiesce in or cooperate with the efforts to intensify the impact of these weapons, then this was bound to raise the question whether the interests of belligerency would better served by converting that neutral into an ally, however unwilling. And in the balance of that argument, the sanctity of neutrality could not be relied upon to have a decisive effect. The issue, in the glaring light of the necessities of war, was more likely to be whether the advantages of controlling Norway and its territory outweighed the benefits of a continued Norwegian neutrality. Then there were the political and military risks involved if force had to be used, and finally in the context of 1939, the question of anticipating the enemy's next move.

With these terms of reference the position of each of the three countries immediately concerned on the eve of the war can be better understood. Reduced to the extreme, it may be said that Norway was prepared for the previous war, in that the Government expected to solve the questions of supplies, trade and shipping in the best possible way through political negotiations, relying on survival through neutrality even at a price.

A different world

The previous war also played an important part in the thinking behind German and British preparations, but at a different level. This was a different world and Norway was no longer outside the dan-

ger zone. In Germany, many believed that their largely passive naval strategy in the First World War had been a failure, and that the lack of imaginative pre-war planning had blunted even the offensive threat of submarine warfare. Could not this failure be remedied by a new German navy, better equipped with submarines, guided by less orthodox strategies and supported by air strength?

In Britain, on the other hand, the authorities studied the experiences of the blockade as it had developed during the First World War, not with a view of copying those experiences, but for the purpose of perfecting the system without repeating the gradual evolution and the many mistakes that had hampered its effectiveness. One way of achieving this where the neutrals were concerned was to supplement the traditional 'blockade by agreement' with direct action, where British naval power could be brought to bear; and this is where the supply of Scandinavian iron ore to Germany entered the picture.

However, neither the thought processes of the German navy nor the planning of the British Ministry of Economic Warfare were available as input into the security and defence policy of Norway. The threat of war in the late 1930s was therefore perceived as a general threat to European peace and security with only peripheral relevance to Norwegian security. And there are few things that democratic nations – and in particularly the less powerful ones – are less well equipped to act on than threats that are unspecific as regards both timing and direction and hence are not classified as threats but as uncertainties. For a contemporary reminder in that respect it is sufficient to observe the disarray of the western world at the end of the cold war.

Summary and conclusions

This paper has proceeded from the basic premise that Norwegian security, since the country gained its complete independence in 1905, has rested on a dual foundation. The official policy, until 1940, was non-alignment, underpinned by a feeling of remoteness from great power disputes and belief in a developing great power consensus about Scandinavia as a kind of sanctuary. Underlying this, however, was an unspoken assumption that if the great power consensus should break down, then Great-Britain with her sea power could be relied upon to

prevent, in her own interest, any attempt by other powers to gain a foothold on the Norwegian coast. The real extent of Norway's political, economic, and strategic dependence on Great-Britain was further underscored by the First World War, when the Norwegian official neutrality shielded a far-reaching acquiescence in the Entente powers' economic warfare against Germany.

During the inter-war years, Norway's membership in the League of Nations and the absence of any external threats to her security relegated the implicit British 'guarantee' to the realms of near-oblivion. But the breakdown of collective security in the thirties, and the consequent rejection by Norway and the other small European countries of any obligation under the League system, meant that Norway once again sought refuge behind the presumed protective shield of British naval supremacy in the North Sea. Even after the collapse of that paper

tiger, in the German invasion of Norway on 9 April 1940, the Norwegian Cabinet saw it as a temporary reverse. In the words of the prime minister, they continued to believe until the end of the campaign 'that Britain in her own interest would do everything possible to eject the Germans from Norway'.

An important consequence of that dual foundation for Norwegian security was that it seemed to make a national defence effort irrelevant. Either the great powers would leave Norway alone, or the British would in their own interest see to it that the Royal Navy prevented any hostile power from gaining a foothold on the Norwegian coast. In either case there would be no need for Norwegian armed forces beyond a symbolic neutrality guard. Hence the problem for the military, then as today, of motivating an adequate defence effort in the absence of a definable threat.

Literature

N. Orvik – *The decline of neutrality 1914-1941*. London (1971).

O. Riste – Die Haltung der skandinavischen Länder gegenüber dem Zusammenbruch des internationalen Systems in den dreißiger Jahren, in: K. Hildebrand, J. Schmäddeke, K. Zernack (red.) – *1939: An der*

Schwelle zum Weltkrieg. W. de Gruyter, Berlin (1990) 243-250.

O. Riste – The lessons of 9 April: 1940 as a turning-point in Norway's defence policy, in: P.B. Jonker, A.E. Kersten, G.N. van der Plaats – *Vijftig jaar na de inval: geschiedschrijving en Tweede Wereldoorlog*. Sdu, Den Haag (1990) 77-85.

U bent actief dienend officier van KL of KLu,

maar gaat binnenkort de dienst verlaten.

U wilt echter wèl graag maandelijks de *Militaire Spectator* blijven ontvangen?

Dat kàn: als lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap (contributie f 40,- per jaar; buitenland f 50,-) vindt u hem iedere maand in de bus, en tevens viermaal per jaar „Mars in Cathedra”.

Meldt u als lid bij de secretaris: Donkslagen 22, 4823 KE Breda

M.P. Celie

kolonel van de technische dienst

Logistiek

Het elastiek van operationeel optreden

De hereniging van Duitsland in 1989 en het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1991 hebben voor de Koninklijke landmacht tot grote veranderingen geleid. Zoals in de Prioriteitennota 1993 is aangegeven, zijn de taken van de KL drastisch gewijzigd. De nadruk is komen te liggen op het leveren van snel inzetbare crisisbeheersingseenheden voor het optreden in een of ander multinational verband en minder op omvangrijke landstrijdkrachten voor een optreden in Centraal-Europa. Deze gewijzigde taakstelling heeft grote gevolgen gehad voor het optreden en de organisatie van de KL. In dit artikel zal worden aangegeven welke de gevolgen op logistiek gebied zijn geweest en/of kunnen zijn.

Invloedsfactoren

De politieke besluitvorming als gevolg van de gewijzigde veiligheidssituatie in Europa heeft geleid tot een ingrijpende vermindering van het beschikbare budget, een omvangrijke verkleining en reorganisatie van de landmacht en tot de invoering van een vrijwilligersleger. Deze ontwikkelingen dwingen de logistici na te denken over verbetering van de doelmatigheid van het logistieke proces en over het zo goed mogelijk benutten van de beschikbare personele capaciteit.

De logistiek zal in de toekomst moeten worden uitgevoerd over veel grotere afstanden naar kort tevoren vastgestelde operatiegebieden. Ook in het operatiegebied zelf zullen de tijd-ruimtefactoren wezenlijk verschillen van die in de Noordduitse laagvlakte. Bovendien dient rekening te worden gehouden met een beperkte infrastructuur in het land van inzet, met extreme klimatologische omstandigheden en bergachtig terrein. Dat heeft gevolgen voor de omloopafstanden en doet de behoefte ontstaan voorraden te kunnen volgen, omdat deze gedurende langere tijd onderweg kunnen zijn en wellicht dienen te worden gerealloceerd.

Logisticians are a sad, embittered race of men, very much in demand in war, who sink resentfully into obscurity in peace. They deal only with facts, but must work for men who are merchants in theories.

(BRITISH ARMY JOURNAL, 1890)

De KL moet in staat zijn op korte termijn op te treden in verschillende soorten crisisbeheersingsoperaties. Die flexibiliteit vereist een grote verscheidenheid aan „op maat gemaakte” logistieke middelen die bovendien in staat zijn de operationele eenheden te volgen, zowel tijdens de verplaatsingen als tijdens het optreden. Dat stelt zeer hoge eisen aan de mobiliteit omdat de tijd-ruimtefactoren en de terreinomstandigheden onzeker zijn. Voorts willen de commandanten van de operationele eenheden het logistieke blok-aan-het-been zo licht mogelijk houden. Dat uit zich o.m. door de gevechts- en gevechtsondersteunende eenheden slechts één logistieke zelfstandigheid te geven die noodzakelijk is om hun planningshorizon te overzien.

In de civiele wereld is als gevolg van toegenomen concurrentie het denken over kernactiviteiten sterk toegenomen. In het kort komt het erop neer dat een bedrijf analyseert waarin het goed is – en dus kostenvoordeel kan behalen – en dit vervolgens kenmerkt als een kernactiviteit. Alle andere bedrijfsactiviteiten komen in aanmerking voor afstoting, uitbesteding of een tussenvorm hiervan, een *co-makership*-relatie of een *value-added partnership*. De Prioriteitennota geeft in dit kader ook voor de KL een aanzet. Hierin is aangegeven dat de KL zich dient te richten op haar kerntaken. Niet-kerntaken dienen in beginsel te worden uitbesteed of afgestoten. Naar verwachting zal de concentratie op kerntaken leiden tot verhoogde effectiviteit en mogelijk tot efficiëntievoordeel. In dit kader wordt ook gestreefd naar verdere samenwerking tussen de krijgsmachtdelen om overbodig en dubbel werk te voorkomen.

Technologische ontwikkelingen en met name ont-

wikkelingen op het gebied van telecommunicatie, informatisering en automatisering bieden organisaties in toenemende mate de mogelijkheid goederenstromen beter en dynamischer te beheersen. *Electronic data interchange, tracking and tracing, cd-i* en *barcodering* zijn voorbeelden die in de civiele wereld reeds zijn ingevoerd en waarmee de KL haar voordeel kan behalen als het gaat om het beheersen van goederenstromen die over grote afstanden en gedurende langere tijd plaatsvinden.

De eis naar een hogere leveringsbetrouwbaarheid dwingt organisaties de goederenstromen integraal te benaderen. Integraal wil zeggen dat de logistiek betrekking heeft op alle schakels van de goederenstroom vanaf het moment van behoeftestelling tot en met het moment van aflevering. In de theorievorming van de integrale goederenstroombeheersing speelt het klant-orderontkoppelpunt een belangrijke rol omdat op dat punt in de logistieke keten de specifieke vraag van een gebruiker ingrijpt. De integrale-ketenbenadering heeft als voordeel dat opslingereffecten kunnen worden voorkomen waardoor de voorraden in de logistieke keten omhoog kunnen. Dit heeft op zijn beurt kostenbesparing, grotere flexibiliteit en grotere slagkracht tot gevolg.

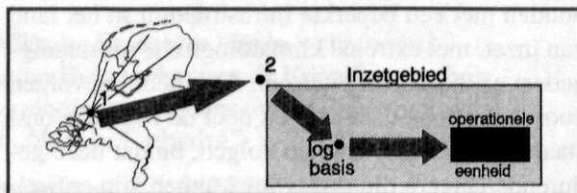
Structuur

In het kader van de crisisbeheersingstaken moet de KL in staat zijn verscheidene eenheden van bataljonsgrootte op gescheiden lokaties over de gehele wereld in te zetten of een eenheid van brigadegrootte in het gebied van *Allied Command Europe* (ACE), de periferie daarbij inbegrepen. Als gevolg van de grote omloopafstanden, grote tijd-ruimtefactoren, onzekerheid en andere eisen op het gebied van zelfstandigheid wijkt de structuur van de logistieke keten tussen Nederland en het land waar de crisisbeheersingsoperatie wordt uitgevoerd, af van die in de tijd van de Koude Oorlog. Globaal gesproken ziet die logistieke keten eruit als in afb. 1. Vanuit depots, werkplaatsen of civiele bedrijven worden goederen gebracht naar een inlaadpunt 1. Dat kan een haven zijn, een luchthaven, een station, maar ook het lokale punt van de lijndienst. Van hieruit worden de goederen overzee, door de lucht, via spoor of via de weg verscheept naar een ontlaadpunt 2. Dat kan eveneens een haven, luchthaven of een station zijn. Van dat ontlaadpunt worden

de goederen gebracht naar een logistieke basis (ook wel *Operational Support Command* genoemd). Zo'n logistieke basis heeft meer functies. Allereerst zijn daar de logistieke faciliteiten gevestigd die niet bij de operationele eenheid zijn ingedeeld. Indien bv. een brigade wordt uitgezonden, komen wij in een logistieke basis een aanvullingsplaats, een algemene hersteleenheid, transport- en geneeskundige eenheden tegen, maar ook een bad/wasinstallatie en een contractmanager voor het afsluiten van contracten met lokale leveranciers. Voorts heeft een logistieke basis de functie het voortzettingsvermogen van de operationele eenheid te garanderen omdat de zelfstandigheid van de operationele eenheden uit mobiliteitsoverwegingen tot maximaal enkele dagen is beperkt.

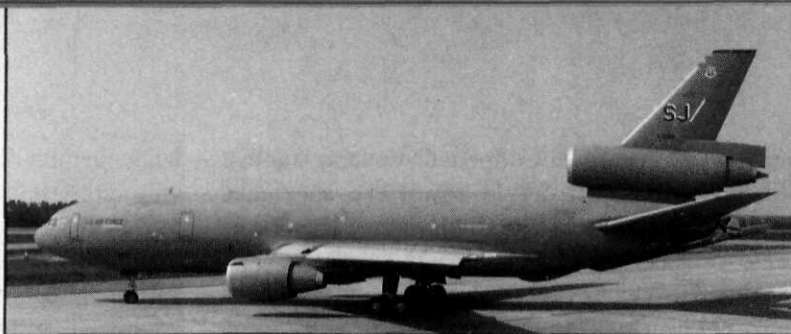
Als laatste heeft de logistieke basis de functie om onverwachte verbruiken, aanbod van gewonden en aanbod van defect materieel te kunnen opvangen. Om de operatie gedurende langere tijd te kunnen voortzetten is het dus noodzakelijk dat op een hoger logistiek niveau extra middelen aanwezig zijn. Deze zijn tevens nodig om de tijd te overbruggen tussen Nederland en het land van inzet. Vanuit de logistieke basis worden de goederen afgeleverd bij de operationele eenheden. Bij retourgoederen wordt, in omgekeerde volgorde, dezelfde methodiek gevolgd.

Het zal niet altijd noodzakelijk zijn over een formeel inlaad- en ontlaadpunt te beschikken. Bij operaties waarbij het vervoer over zee, door de lucht of via het spoor gaat zal er sprake zijn van zo'n inlaaden ontlaadpunt. Bij wegvervoer is het inlaadpunt meestal gekoppeld aan de lijndienst en zal het ontlaadpunt meestal samenvallen met de plaats waar de goederen worden afgeleverd, i.c. de logistieke basis. Als wij een blik op de kaart van Europa werpen valt het op dat de afstanden tussen het ontlaadpunt en de plaatsen waar de operaties plaatsvinden tot zo'n 600 km kunnen oplopen. Gevoegd bij bergachtig terrein en vaak slechte wegen betekent dit dat zeer hoge eisen worden gesteld aan met name de ver-

Afb. 1 Schema van de logistieke keten

Afb. 2 Interservice-transportmiddelen

voersorganisatie. Het overbrengen van de dagelijkse benodigdheden voor een brigade over een afstand van bv. 600 km over smalle bergwegen vergt een grote vervoersorganisatie. Hoewel het uit een oogpunt van integrale benadering wenselijk is dat één organisatie de gehele keten voor haar rekening neemt kan het vanwege beperkte capaciteit noodzakelijk zijn voor een deel van de logistieke keten vervoerscapaciteit te huren of te vorderen. De voorkeur gaat ernaar uit slechts het materieel te huren of te vorderen en als bemanning KL-personeel in te zetten. Indien namelijk de gehele vervoersdienst wordt gehuurd of gevorderd, vereist dat op zich weer een aparte KL-organisatie die deze civiele vervoerselementen aanstuurt. Het traject tussen ontladpunt en logistieke basis kan eventueel worden afgelegd door ingehuurd civiel weg-, lucht- of spoorvervoer. Maar ook de luchtvervoerscapaciteit van de Koninklijke luchtmacht (Hercules C-130, Fokker F-60 of DC-10) en de bevoorradingsschepen van de Koninklijke marine kunnen een bijdrage leveren (afb. 2). Het traject van logistieke basis naar operationele eenheid dient altijd door militair vervoer te worden afgelegd, hetzij door KL-vervoereenheden hetzij door transporthelikopters van de KLu.

Behalve dat er sprake kan zijn van zeer grote afstanden tussen het ontladpunt en de operationele eenheden kan het ook voorkomen dat er juist helemaal geen sprake is van diepte in het land van inzet en dat er dus geen ruimte is voor het inrichten van een logistieke basis. Voor dit soort gevallen zouden de bevoorradingsschepen van de marine en het nog te bouwen mariniertransportschip een uitstekende logistieke basis kunnen vormen. Het vervoer van en naar de schepen kan dan gedeeltelijk geschieden met transporthelikopters en gedeeltelijk met eventueel te huren kleinere schepen.

Het is wellicht toch al de moeite waard nog eens na te denken over gebruik van binnenvaartschepen. Europa is voorzien van uitstekende waterwegen. Binnenvaartschepen zouden uitstekend kunnen worden gebruikt voor de opslag van munitie of

brandstoffen in de vorm van een vooruitgeschoven depot dat kan worden verplaatst indien de politieke omstandigheden veranderen. Het kan echter ook dienen voor het afgeven van een al dan niet bewust politiek signaal.

De logistiek binnen de operationele eenheid zal hier verder buiten beschouwing worden gelaten maar de aandacht zal worden gericht op het traject tussen Nederland en het land van inzet. Enkele punten daarbij zullen wat nader worden toegelicht.

Eenheden logistieke basis

Bij crisisbeheersingsoperaties zoals *peacekeeping*- en *peace-enforcing*operaties zal het in Nederland volle vreedestijd zijn. Dit houdt in dat alle logistieke eenheden die in het kader van een crisisbeheersingsoperatie worden uitgezonden, parate eenheden dienen te zijn die aan dezelfde beschikbaarheidseisen dienen te voldoen als de uit te zenden operationele eenheid. Als bv. de luchtmobiele brigade binnen een zekere tijd volledig operationeel inzetbaar dient te zijn in het gehele gebied van ACE dan geldt die tijd niet alleen voor de logistieke eenheden van de luchtmobiele brigade maar voor alle eenheden die het optreden van de luchtmobiele brigade mogelijk maken, d.w.z. ook het chirurgisch veldhospitaal, de transporteenheden en de bad- en wasinstallaties.

Het wordt anders indien er sprake is van een groot-schalig conflict in Centraal-Europa. Dan is het ook in Nederland geen volle vreedestijd meer en wordt overgegaan tot mobilisatie. Door het overgaan van een dienstplichtigen- naar een vrijwilligersleger is echter de generatiecapaciteit van de KL wellicht niet voldoende om grote aantallen mobilisabele eenheden op de been te brengen en dienen mogelijk alternatieve oplossingen te worden gevonden. Voor de externe logistieke ondersteuning zijn als gevolg van de stringente personeelsplafonds geen middelen meer aanwezig. Om de eenheden van de logistieke basis in geval van een grootschalig conflict toch te kunnen vullen zouden de logistieke eenhe-

den van het Nationaal Commando zodanig kunnen worden geformeerd dat ze zowel een specifieke vredes- als een oorlogsorganisatie hebben. Een voorbeeld: een bedrijf uit het Nationaal Commando heeft in vredetijd een werkplaats in het oosten des lands, maar het heeft tevens een mobilisabele organisatie die wordt geformeerd uit de vredesorganisatie en in geval van een grootschalig conflict wordt afgesplitst van de vredesorganisatie en ingezet in de logistieke basis in land X. De mogelijkheden hier toe zijn aanwezig omdat bij een grootschalig conflict een groot deel van de werkplaatscapaciteit overtuig wordt. Het betekent dat het burgerpersoneel niet alleen zou kunnen worden tewerkgesteld op de huidige lokatie maar – indien noodzakelijk – ook elders in Centraal-Europa. Deze methodiek heeft als voordelen dat het formeren van de mobilisabele eenheid redelijk snel kan geschieden, het personeel reeds aanwezig en opgeleid is en het van de parate organisatie geen generatiecapaciteit vergt. De regelgeving laat in elk geval toe dat het burgerpersoneel van de KL elders wordt ingezet.

Command en control

Een lastig punt is onder wiens bevel de logistieke basis, of eigenlijk de gehele logistieke keten (d.w.z. van depot, werkplaats e.d. tot en met de operationele eenheid), dient te staan. Is dat de operationele commandant ter plekke, het Nationaal Commando of is het een gedeelde verantwoordelijkheid? Om antwoord te kunnen geven op deze vraag dienen enkele aspecten in beschouwing te worden genomen.

Ervan uitgaande dat in de meest ideale situatie de gehele logistieke keten onder de verantwoordelijkheid van één functionaris staat zijn dat de volgende.

a Als de KL optreedt in een crisisbeheersingsoperatie of in een groot conflict dan zal dat meestal in internationaal verband zijn: VN, NAVO, EG, WEU of in een ad hoc samengesteld verband. Met name in NAVO-verband hebben zich v.w.b. de logistieke verantwoordelijkheid de laatste jaren bijzondere ontwikkelingen voorgedaan. Zo is thans de nadruk komen te liggen op gezamenlijke logistieke verantwoordelijkheid i.p.v. nationale verantwoordelijkheid en hebben NAVO-commandanten de bevoegdheid gekregen voorraden te herverdelen indien zij dat uit operationeel oogpunt noodzakelijk achten (*redistribution authority*).

b Om de mobiliteit van de operationele eenheden te vergroten zijn deze zoveel mogelijk ontdaan van overtuig logistieke middelen. Indien de logistieke keten en de logistieke basis onder de verantwoordelijkheid zouden komen van de operationele commandant wordt de zorg voor de logistieke ondersteuning als extra ballast bij de operationele commandant gelegd. In het ongunstigste geval moet de operationele commandant zijn verantwoordelijkheid over grote afstand uitoefenen, waardoor hij niet al zijn aandacht aan de primaire taakstelling kan schenken.

c Een van de logistieke beginselen is dat er sprake dient te zijn van eenheid in bevelvoering. Dit houdt in dat degene die verantwoordelijk is voor de uitvoering van een operatie tevens de verantwoordelijkheid dient te hebben voor de logistieke ondersteuning van de operatie. Dit sluit ook aan bij de huidige leiderschapsfilosofie van de KL, nl. resultaatverantwoordelijkheid niet alleen voor een deel van de operatie maar voor de gehele operatie.

Een mogelijke oplossing voor deze problematiek zou kunnen zijn dat het Nationaal Commando altijd verantwoordelijk is voor het afleveren van de goederen tot en met het ontlaadpunt. Indien dit samenvalt met de logistieke basis dan eindigt de afleveringsverantwoordelijkheid van het Nationaal Commando bij de logistieke basis. Vanaf de logistieke basis begint de verantwoordelijkheid van de operationele commandant ter plekke. Indien in internationaal verband wordt opgetreden zou de verantwoordelijke functionaris de hoogste Nederlandse commandant in het land van inzet kunnen zijn. In geval van optreden van het 1e Multinationale legerkorps of van de Luchtmobiele brigade in het kader van de Multinationale divisie (C) zou de verantwoordelijke commandant de commandant van het 1e Multinationale legerkorps kunnen zijn resp. de commandant Multinationale divisie (C). Zou dat om welke reden dan ook niet mogelijk zijn dan dient de operationele commandant op zijn minst de bevoegdheid te bezitten over de inzet van middelen van de logistieke basis. Hiermee kan hij sturen en dus het resultaat van zijn operatie beïnvloeden.

Interservice-optreden

Indien eenheden van de KL optreden in interserviceverband, bv. de Luchtmobiele brigade en de

Afb. 3 „Super-Bravin” tevens mogelijke logistieke basis

Groep helikopters, dient één krijgsmachtdeel verantwoordelijk te zijn voor de coördinatie van de logistieke ondersteuning. In beginsel komt hiervoor het krijgsmachtdeel in aanmerking dat het hoofdbestanddeel van de operationele eenheden levert. Dat houdt dus in dat er één goederenstroom is tussen Nederland en het land van inzet en omgekeerd, en niet dat elk krijgsmachtdeel zijn goederen opvoert. Het houdt tevens in dat het noodzakelijk is dat er ondubbelzinnigheid in begripsvorming is tussen de krijgsmachtdelen m.b.t. materieel-logistiek beleid, bevoorradingssystemen en -systematieken. Tevens is het noodzakelijk dat er een gemeenschappelijk data- en communicatiemodel is voor de voorraadbeheersingssystemen van de diverse krijgsmachtdelen.

Een van de consequenties van het interservice-optreden kan zijn dat in andere dimensies moet worden gedacht gezien het specifieke optreden van een krijgsmachtdeel. Een aardig voorbeeld hiervan is de samenwerking met de Groep helikopters van de KLu. Het brandstofverbruik van de Groep helikopters, indien ze is uitgerust met alle geplande transport- en bewapende heli's, bedraagt ongeveer 550 m³/dag. Indien wij ervan uitgaan dat de Groep helikopters een zelfstandigheid dient te hebben van 6 à 7 dagen dan betekent dit dat een opslagcapaciteit

Afb. 4 Gebruik van containers

nodig is van ca. 3600 m³. Dat houdt in dat zo'n 175 brandstoftransportmiddelen van 20 m³ alleen al aan opslagcapaciteit nodig zijn voor de Groep helikopters. Bij dergelijke getallen kan eerder worden gedacht aan het gebruik van een bevoorradingsschip van de marine dan aan het gebruik van brandstofvoorzieningsinstallaties (Bravin) van de KL (afb. 3).

Bevoorrading en transport

De gewijzigde taakstelling van de KL en het als gevolg daarvan gewijzigde operationele optreden hebben voor het bevoorrading- en transportproces grote gevolgen. Behalve sterk toegenomen omloopafstanden, andere terrein- en klimatologische omstandigheden, vindt ook veel meer dan in het verleden overslag plaats, wat veel beslag legt op personele capaciteiten. Dit stelt andere eisen aan het bevoorradingssysteem.

Containers

Wordt de logistieke keten geanalyseerd dan valt op dat op verschillende plaatsen in die keten overslag plaatsvindt. De eerste maal bij het inladen in het depot, de werkplaats of de civiele industrie. Een tweede maal worden goederen overgeslagen op het inlaadpunt bij het beladen van schepen, vliegtuigen en treinen. Een derde maal vindt overslag plaats in het ontladpunt. Een eventuele vierde keer vindt overslag plaats in de logistieke basis waar de goederen afleveringsgereed worden gemaakt voor gebruik bij de operationele eenheden. Los van het feit dat elke overslaghandeling tijd kost, en gepaard kan gaan met beschadiging en verlies, legt ze een enorm beslag op de personele capaciteit omdat overslag arbeidsintensief is. Om het aantal handelingen bij overslag te beperken en het transport over grotere afstanden te vergemakkelijken en daarmee derhalve de mobiliteit te verhogen, is het zinvol de goederen op een standaardmanier te verpakken zodat niet meer de individuele goederen moeten worden overgeslagen maar alleen de verpakking. De meest voor de hand liggende verpakkingsmethode is de standaard-ISO-container (afb. 4).

Voordelen van containers

a Containers zijn geschikt voor het vervoer van de meest uiteenlopende bulk-, stukgoederen en vloei-

stoffen; van levensmiddelen, veldversterkingsmateriaal, uitrustingsstukken, reservedelen, munitie, geneesmiddelen, tot water. De lading wordt tijdens het vervoer beschermd tegen weersinvloeden als regen en stof. Tevens zijn containers afsluitbaar.

b Overslagmiddelen zijn in voldoende mate aanwezig in havens, luchthavens en containerterminals. Bovendien zijn de overslagmiddelen in de gehele wereld gestandaardiseerd op de 20 of 40 voet ISO-container.

c Containers zijn relatief goedkoop in aanschaf. Een 20 voet ISO-container kost ca. f 6000. Niet alle benodigde containers hoeven echter te worden aangeschaft. Ze zijn in voldoende mate te huur en hoeven bovendien niet onmiddellijk en altijd te worden teruggebracht naar het land van herkomst.

d Het civiele zee-, weg- en luchtvervoerspotentieel is enorm groot. Als de noodzaak aanwezig is voor het huren of vorderen van vervoer- en overslagmiddelen van containers, dan zijn deze in ruime mate in Nederland en elders aanwezig.

e In de beginfase van een operatie kunnen containers uitstekend worden gebruikt als voorlopige huisvesting en als opslagruimte voor uitrustingen en onderdeelvoorraden.

Het gebruik van containers voor de bevoorrading van goederen stelt wel speciale eisen aan het gebruik. Een van de eisen is dat op elk overslagpunt moet kunnen worden teruggevonden wat er in de containers zit (*tracing*). Het openen van elke container om dat vast te stellen is niet de doelmatigste methode. Omdat de verplaatsing tussen het depot e.d. en de operationele eenheid dagen, misschien wel weken, in beslag kan nemen, is het voor een goede beheersing van de voorraden noodzakelijk dat containers kunnen worden gevolgd (*tracking*). Niet alleen om te weten waar een artikel zich bevindt maar ook om een voorspelling te kunnen doen m.b.t. het tijdstip waarop een artikel op een bepaalde lokatie vermoedelijk zal aankomen. *Tracking* en *tracing*, gecombineerd met een automatisch identificatiesysteem als bv. barcodering, kunnen uitstekende hulpmiddelen zijn om goederenstromen over grote afstanden te volgen en beheersen.

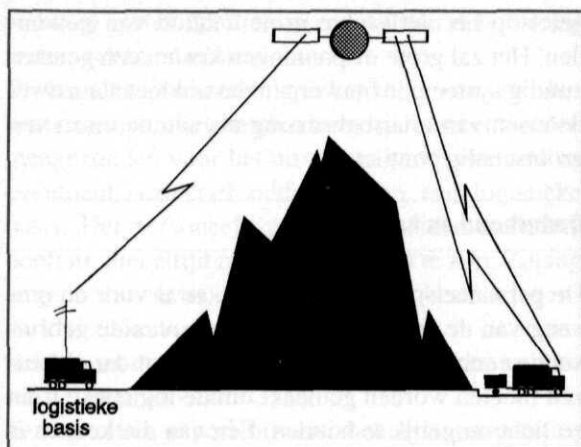
Een andere eis is dat op een logistieke basis of elders overslagmiddelen aanwezig zijn. Dit kunnen zowel vorkheftrucks zijn als mobiele containerkranen die echter op hun beurt weer speciale eisen stellen aan de infrastructuur, met name aan een harde

ondergrond. Om aan dit nadeel tegemoet te komen biedt het gebruik van containers en/of *flatracks* in combinatie met PLS-voertuigen een oplossing. PLS is de afkorting voor het Amerikaanse wissellaadsysteem *Palletized loading system*, het systeem waarbij transport, overslag en opslag van goederen in een systeem kunnen worden geïntegreerd. Het PLS-systeem bestaat in principe uit een wissellaadbak en een terreinwaardig voertuig. Het voertuig is voorzien van een kraan waarmee de wisselbak in één minuut op en van het voertuig kan worden gezet. De militaire variant van een wissellaadbak is een *flatrack* of *sideless container*, een laadbak zonder zijanten en met een basismaat van een 20-voets ISO-container. Met de op het voertuig gemonteerde kraan met haak kan het flatrack worden opgepakt en op het voertuig worden getrokken of eraf geschoven. Een dergelijk wissellaadsysteem biedt de mogelijkheid het flatrack niet alleen te vervoeren m.b.v. PLS-voertuigen maar ook per spoor, schip, *wide-body*-vliegtuigen of met een civiele trekker/oplegger. M.b.v. zo'n wissellaadsysteem kan dan ook aan een van de nadelen van containers worden tegemoetgekomen, nl. dat ze slechts aan de achterzijde kunnen worden geopend en dus niet direct in aanmerking komen voor het vervoer van munitie of andersoortige zware of gepalleteerde goederen.

In de ons omringende landen, en die waarmee de KL soms samenwerkingsverbanden heeft gesloten, zijn of worden wissellaadsystemen ingevoerd onder diverse benamingen: In Groot-Brittannië heet het Drops (*Demountable rack offloading and pick-up system*), in Duitsland Multi (*Mechanischer Umschlag Lager Transport integriert*; afb. 5), in de Verenigde Staten PLS (*Palletized loading system*)

Afb. 5 Detail van Duits wissellaadsysteem

Afb. 6 Het volgen van konvooien

en in Frankrijk VTL (*Véhicule transport logistique*). Oorspronkelijk is in die landen het wissellaadsysteem ontworpen voor de bevoorrading van munitie, maar na invoering is gebleken dat het voor vrijwel alle soorten goederen kan worden toegepast.

Een combinatie van een container en een wissellaadsysteem is een zg. *open-all* container, waarbij de zij- en bovenkanten kunnen worden weggeschoven en waardoor van opzij kan worden geladen en gelost.

Indien de KL zou overgaan tot invoering van containers en wissellaadsystemen zou dat behalve een enorme vooruitgang in het bevoorradings- en transportsysteem een besparing in personeel kunnen opleveren, omdat voor de over- en opslag van goederen vrijwel geen mensen nodig zijn. Voorts zouden standaardladingseenheden reeds in Nederland kunnen worden samengesteld waardoor de containers en flatracks rechtstreeks bij de voorste eenheden zouden kunnen worden afgeleverd.

Volgen van konvooien

In het voorgaande is reeds aangegeven dat de KL in de logistieke keten te maken heeft met veel grotere afstanden dan in het verleden. Gecombineerd met slechtere wegen, bergachtig terrein en minder nauwkeurige kaarten stelt dat zeer hoge eisen aan het wegvervoer. Voor de commandant van de logistieke eenheden, verantwoordelijk voor het wegvervoer, rijzen de vragen: waar bevinden zich mijn mensen ergens onderweg en waar bevinden zich mijn voorraden? Voor de chauffeurs of de commandanten van de konvooien is de vraag: waar bevind ik mij ergens in dit mij onbekende land? Ant-

woord op de laatste vraag kan eenvoudig worden gegeven door alle voertuigen, of op zijn minst de commandant van een konvooi, uit te rusten met een plaatsbepalingssysteem (*Global positioning system*, GPS; zie MS 162(1993)(9)383). De modernste plaatsbepalingssystemen zijn zo groot als een zakrekenmachine en redelijk goedkoop. Om individuele voertuigen of konvooien te kunnen volgen is het noodzakelijk dat deze m.b.v. een miniatuurzendertje periodiek en automatisch een radiosignaal – al dan niet via een satelliet – uitzenden en daarmee aan de logistieke basis de lokatie melden (afb. 6).

Tour-de-France-methodiek

Indien de KL in een toekomstige crisis wordt geconfronteerd met tijd-ruimtefactoren die qua dimensies totaal afwijken van wat thans gebruikelijk is, vraagt dit voor de logistieke ondersteuning om een totaal andere benadering. Men kan zich voorstellen dat bij een *peace-enforcing* operatie, waarbij binnen enkele dagen over honderden kilometers wordt verplaatst, de wat tragere logistieke trein de operationele eenheden niet meer kan volgen. De opmars van generaal Patton in de Tweede Wereldoorlog staat een ieder waarschijnlijk nog duidelijk voor ogen.

Met dit verschijnsel worden ook de verzorgers in de Tour de France geconfronteerd. Hier verplaatsen de renners zich dagelijks over grote afstanden en is het voor de verzorgers vrijwel onmogelijk – iedereen in de volgerskaravaan passerend – bij individuele renners te komen om hen te voorzien van voedsel en drank. Daarom is in de Tour de France gekozen voor de methode de renners te verzorgen vanaf een plaats langs de route waar de renners langskomen. De specifieke verzorger van elke ploeg is voor elke renner herkenbaar aan zijn shirt of aan iets anders zodat de renner weet waar hij zijn etenszak kan oppikken.

Deze methodiek is ook mogelijk voor eenheden die voortdurend in beweging zijn. Indien de route of de assen waarlangs operationele eenheden verplaatsen bekend zijn, kunnen de logistieke eenheden de benodigde voorraden brandstof, munitie, levensmiddelen e.d. gecontaineriseerd over de weg of door de lucht langs de route dumpen en terugkeren. De passerende eenheid kan de (gecamoufleerde) containers met brandstoffen, munitie e.d. herkennen en terugvinden door ze te voorzien van een miniatuur ba-

kenzender met een zeer beperkt bereik. Deze Tour-de-France-methode vergroot de mobiliteit en de passieve veiligheid van de operationele eenheden omdat het aantal rijdende voertuigen vermindert.

Geneeskundige dienst

De gewijzigde tijd-ruimtefactoren die zo'n grote rol spelen bij het bevoorradings- en transportproces zijn eveneens van grote invloed op het optreden van de geneeskundige-diensten. Lag in het verleden alle nadruk op de stabilisatie van gewonden en een zo optimaal mogelijk afvoersysteem van zieken en gewonden, als gevolg van de toegenomen omloopafstanden en andere terrein- en klimatologische omstandigheden zal het wellicht niet altijd meer mogelijk zijn alle nadruk te leggen op de afvoer van gewonden. Daarbij komt nog dat de eisen die aan het geneeskundige systeem worden gesteld hoger zijn geworden, als een gevolg van twee factoren. De eerste is dat bij crisisbeheersingsoperaties waarbij de KL is betrokken, Nederland in volle vreedetijd verkeert. Dat betekent dat de Nederlandse bevolking verwacht dat de behandeling van gewonde Nederlandse militairen in het buitenland aan dezelfde kwalitatief hoge eisen voldoet als bv. de behandeling van een verkeersgewonde in Nederland. De tweede oorzaak is de rol van de media. Zoals in de laatste jaren is gebleken kijken CNN, NOS en dagbladverslaggevers over de schouder van de militair mee. Om het nieuwskarakter en de aantrekkingskracht van hun berichtgeving te vergroten zullen de media met name hun aandacht richten op alles wat de aandacht van de kijker of de lezer kan trekken. Slachtoffers van oorlogsgeweld zijn voorbeelden die de bijzondere aandacht kunnen trekken.

Het vorenstaande betekent o.m. dat er bij crisisbeheersing een zwaartepuntverschuiving heeft plaatsgevonden van stabilisatie en afvoer naar behandeling. Dat vraagt om opgeleide gewondenverzorgers tot op het laagste niveau, *dedicated* gewonden-transporthelikopters, chirurgische capaciteit tot op brigadeniveau, medische specialisten bij elke soort optreden, specifieke aandacht voor stressbehandeling. Dit alles opdat de behandeling van gewonden zo ver mogelijk naar voren, zo snel mogelijk en door kwalitatief hoogwaardig personeel kan geschieden. Bij een grootschalig conflict blijft de nadruk liggen op stabilisatie en afvoer van gewonden,

gelet op het verwachte grote aanbod van gewonden. Het zal grote inspanningen kosten een geneeskundig systeem te ontwerpen dat voldoet aan zowel de eisen van crisisbeheersing als aan de eisen van grootschalig conflict.

Onderhoud en herstel

De personeelsplafonds hebben vooral voor de omvang van de onderhoudsorganisatie van de gebruikende eenheden gevolgen. Dit betekent dat er keuzen moeten worden gemaakt om de logistieke trein zo licht mogelijk te houden. Eén van die keuzen is welke capaciteiten wel en welke niet bij de gebruikende eenheid moeten worden ingedeeld. Omdat alles draait om de inzetbaarheid van de wapensystemen zal op zijn minst onderhoudscapaciteit op het gebied van wapensystemen aanwezig moeten zijn om die inzetbaarheid te realiseren. Indien er dan nog capaciteit over is, zou – in volgorde van prioriteit – onderhoudscapaciteit kunnen worden ingedeeld t.b.v. communicatie- en informatiesystemen, wapens, voertuigen en overig algemeen voorkomend materieel. Al het onderhoud dat niet op gebruikersniveau kan worden uitgevoerd, dient dan plaats te vinden op het niveau van de direct steunende eenheid.

Een tweede keus die moet worden gemaakt betreft het niveau waar preventief en waar correctief onderhoud wordt uitgevoerd. Het eerste is direct gekoppeld aan de inzetbaarheid van materieel. Bovendien hebben optredende storingen een niet voorspelbaar karakter terwijl de inzetbaarheid vereist dat ze zo snel mogelijk worden verholpen. Dit betekent dat onderhoudspersoneel t.b.v. correctief onderhoud zo veel mogelijk bij de gebruikende eenheid moet worden ingedeeld. Preventief onderhoud heeft een ander karakter. Het zijn veelal standaardhandelingen die in de tijd kunnen worden gepland. Hierbij is de noodzaak dus niet aanwezig dat de onderhoudscapaciteit op het niveau van de gebruikende eenheid aanwezig is, maar preventief onderhoud kan evengoed plaatsvinden bij de direct steunende eenheid. Om de beschikbare capaciteit van de direct steunende eenheid maximaal te benutten zou voor de uitvoering van preventief onderhoud burgerpersoneel kunnen worden ingeschakeld. De produktiviteit van een burgermedewerker, direct gerelateerd aan een onderhoudstaak, is nu

eenmaal groter dan die van een militair die ook nog andere taken moet verrichten.

Bij langdurige uitzending in het kader van crisisbeheersingsoperaties kan het burgerpersoneel worden meegezonden voor het uitvoeren van preventief en eventueel correctief onderhoud in een logistieke basis. Het personeel van een logistieke basis hoeft nl. niet altijd militair personeel te zijn. Zolang er geen directe of indirecte dreiging bestaat jegens de logistieke basis kunnen de functies in de logistieke basis evengoed door burgers als door militairen worden vervuld.

Een specifiek aspect bij crisisbeheersingsoperaties is de afweging tussen omwisseling van materieel versus preventief onderhoud. Tot op heden is de keuze altijd ten gunste van het laatste uitgevallen. Omwisseling van materieel heeft echter een aantal voordelen die de moeite van het overwegen waard zijn. Door het toepassen van omwisselen kan namelijk een gelijkmatiger slijtage van het gehele materieelbestand van de KL worden verkregen. Voorts is bij het toepassen van omwisseling minder personeel nodig in de logistieke basis van het land van inzet. Bij heel kleine verzorgingstotalen en in die gevallen waarbij het preventief onderhoud is uitbesteed kan omwisseling wel eens een *must* zijn. Dat is echter niet geheel in overeenstemming met de opvattingen van de Verenigde Naties.

Een laatste onderwerp betreft de omvang en de samenstelling van de voorraden reservedelen. In het verleden beschikten de gebruikende en de direct steunende eenheid over een voorraad reservedelen om het verwachte verbruik voor een groot aantal dagen te dekken. Omvang en samenstelling van deze voorraden konden gemakkelijk op basis van historische vredesverbruiken en m.b.v. vermenigvuldigingsfactoren worden bepaald. Nu de logistieke

zelfstandigheid van de bataljons en de brigades is gereduceerd tot hun planningshorizon (24 à 72 uur) kunnen de voorraden niet alleen meer worden bepaald op basis van historisch verbruik omdat er dan vrijwel geen voorraden meer overblijven (tenzij dat de uitdrukkelijke bedoeling is). Om deze problematiek op te lossen zou gebruik kunnen worden gemaakt van de methode waarbij slechts die reservedelen in voorraad worden gehouden waarbij de kans bestaat dat ze in de komende 24 à 72 uur nodig zijn. Deze methodiek vereist echter dat men beschikt over gegevens die iets zeggen over de verwachte levensduur van reservedelen; gegevens die thans niet altijd beschikbaar zijn. Verder is deze methodiek natuurlijk alleen van toepassing op dure en omvangrijke reservedelen. Voor bv. winkel- en algemene gebruiksartikelen biedt de oude methodiek nog steeds de beste oplossing.

Conclusie

De gewijzigde veiligheidssituatie in Europa heeft niet alleen gevolgen voor de operationele eenheden van de KL. Als gevolg van de nieuwe taken van de KL worden aan de logistiek geheel nieuwe eisen gesteld. Voorts hebben zich binnen de logistiek zwaartepuntverschuivingen voorgedaan. Zo is een sterke nadruk komen te liggen op alles wat met het beheersen van goederenstromen heeft te maken en de plaats die transport daarin inneemt en heeft binnen de geneeskundige verzorging een verschuiving plaatsgevonden van gewondenafvoer naar wondenbehandeling. Door nu gebruik te maken van nieuwe technologieën en van het beschikbare potentieel van de KL, kan de logistieke ondersteuning van de veranderde taakstelling van de KL ook in de toekomst blijven gewaarborgd.

E. de Vries
kolonel-arts

Logistiek van de bloedvoorziening in en na de Tweede Wereldoorlog

Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog hadden de Engelsen een zorgvuldig uitgewerkt plan klaar m.b.t. de bloedvoorziening in oorlogstijd. In diverse hospitalen waren bloedbanken al enkele jaren operationeel. Na de gebeurtenissen in München in 1938 werden vier bloeddepots ingericht in de voorsteden van Londen en werd de *Army Transfusion Service* (ATS) opgericht.

Nederland volgde in september 1939, direct na het uitbreken van de oorlog en de mobilisatie van het Nederlandse leger, met het organiseren van een landelijke donordienst en het oprichten van twee geïntegreerde civiel/militaire bloedconserveer-richtingen. Op 1 september 1939 werd de Militaire Bloedtransfusiedienst (MBTD) opgericht.

Het duurde tot november 1943 alvorens het Amerikaanse leger een aparte bloedtransfusieafdeling oprichtte, ondanks de eerder gedane aanbevelingen n.a.v. de positieve ervaringen van het Engelse leger in Noord-Afrika.

Bloedlogistiek in Engeland

Het Engelse leger achtte het van essentieel belang dat het leger v.w.b. de bloedvoorziening *self-contained* zou zijn. Het moest in zijn bloedbehoefte kunnen voorzien, met zijn eigen logistieke kanalen en speciaal voor dit doel opgeleid personeel. In het voorjaar van 1939, zes maanden voor het uitbreken van de oorlog, werd de *Army Transfusion Service* opgericht. Zijn voornaamste taak was de productie en de distributie van bloed, gedroogde testserums en infusievloeistoffen met de bijbehorende toedieningssystemen aan alle troepen overzee en binnen het VK. Bloedplasma werd tot in India afgeleverd. De organisatie van de ATS bestond uit:

– een *home depot* dat verantwoordelijk was voor de productie van bloedprodukten en de opleiding van personeel;

– een *base transfusion unit* in het achtergebied, die verantwoordelijk was voor de distributie van het bloed;

– *field transfusion units* in de voorste linies.

Het *home depot* was verantwoordelijk voor de mobilisatie, het materieel en de training in resuscitatie technieken van personeel van de *transfusion units* bestemd voor de inzet overzee. De opleidingen werden gevolgd door militair personeel van de Britse Army, Navy en Air Force, personeel van de geallieerde strijdkrachten en van de civiele medische diensten en later ook door medisch personeel van de US Army.

De bloedverwerking werd uitgevoerd door 15 volledig uitgeruste, *self-contained*, mobiele bloedafnameteams. Elk team haalde dagelijks 70 tot 90 eenheden bloed op. In noodgevallen werden 300 eenheden per dag opgehaald. De ATS bouwde een donorbestand op van ca. 350.000 personen. Door de beperkte houdbaarheid van het bloed was het echter niet mogelijk grote voorraden ervan aan te leggen.

De *base transfusion unit* overzee was verantwoordelijk voor de logistieke ondersteuning van de vooruitgeschoven *field transfusion units*. Haar functie was hun bevoorrading met bloed, de productie en distributie van infusievloeistoffen, het prepareren en distribueren van transfusiematerieel en het plegen van reparatie en onderhoud aan koelapparatuur. *Base units* op relatief korte afstand van het *home depot* gelegen werden van hieruit bevoorrad. De verderafgelegen *base units* waren zelf verantwoordelijk voor de bloedverwerking onder het militaire personeel van de lokale troepen.

Het bloed werd, zonder koeling, bij omgevings-temperatuur in geïsoleerde kisten door de lucht getransporteerd en verder in koelwagens over de weg naar de *field transfusion units* gebracht. Het transport over grote afstanden en slecht begaanbare we-

gen leidde niet tot een verhoogde afbraak van het bloed. Op de hospitaalschepen werd het bloed in koelkasten bewaard.

Voor de troepen overzee werd alleen bloedgroep O verzonden. Tien procent van de Engelse gewonden had een transfusie nodig. Per gewonde werden 2,5 pints volbloed en 1,5 pints plasma toegediend. (1 pint = 0,473 l).

De *field transfusion units* waren de kleinste eenheden, bestaande uit een officier en drie man. Zij waren ervoor verantwoordelijk dat het bloed onder de juiste koelcondities werd bewaard en aan de chirurgische teams werd afgeleverd.

Bloedlogistiek in Nederland

Direct na het uitbreken van de oorlog in september 1939 en de mobilisatie van het Nederlandse leger werd door het hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis in samenwerking met de Inspecteur Geneeskundige Dienst KL, gen Van de Roemer, en de Hoofdinspecteur van de Volksgezondheid besloten de bestaande lokale donordiensten samen te voegen tot een operationeel samenhangende landelijke dienst. Het streven was op deze wijze een groot aantal (streefgetal 100.000) vrijwillige donors paraat te hebben om in korte tijd grote hoeveelheden bloed te kunnen leveren voor militaire en civiele gewonden. Tevens werden twee geïntegreerde civiel/militaire conserveerinrichtingen opgericht voor de bereiding van grote hoeveelheden geconserveerd bloed.

Op 1 september 1939 werd de Militaire Bloedtransfusiedienst (MBTD) opgericht met als taak het bloed te vervoeren naar de verbandplaatsen aan het front. De MBTD kreeg hiervoor de benodigde transportmiddelen ter beschikking en zes gemobiliseerde jonge artsen. Bovendien werd een Militaire Bloedgroepeerdienst ingesteld met als taak het op voorhand bepalen van de bloedgroep van alle militairen. De capaciteit bedroeg 150 tot 200 bloedgroepbepalingen per dag. De bloedgroep werd in het militair zakboekje en op het herkenningsplaatje vermeld.

Het door prof. Borst ontworpen transfusiesysteem de zg. Borstkolf, was geschikt voor herhaald gebruik. De kolven dienden dus na gebruik opnieuw te worden gesteriliseerd en pyrogeenvrij gemaakt. Om snel ervaring met de ontwikkelde apparatuur te kunnen opdoen, werd de klinische toepassing

vanuit de Conserveerinrichting-Noord gedecentraliseerd over de vijf grootste ziekenhuizen van Amsterdam.

Van de uitgevoerde transfusies werd het verloop nauwkeurig geregistreerd. Hierdoor was het mogelijk in korte tijd inzicht te krijgen in zowel de praktische bruikbaarheid van het apparaat, als verschillende reacties die na transfusie bij de patiënten optraden.

Bij het uitbreken van de oorlog op Nederlands grondgebied op 10 mei 1940 beschikte het Nederlandse Rode Kruis (NRK) over 43.000 donors, verspreid over 51 rayons. De MBTD had toen circa 17.000 bloedgroepbepalingen uitgevoerd. De Conserveerinrichting-Zuid werd door het bombardement van Rotterdam uitgeschakeld. De Conserveerinrichting-Noord nam de taken over en bleek ruimschoots aan de behoefte te kunnen voldoen.

In 5 van de 7 verbandplaatsafdelingen van het leger werden bij 15 slachtoffers 22 bloedtransfusies toegediend. In de plaatsen waar de grootste concentraties aan oorlogsslachtoffers (zowel burger als militair) vielen, werden in totaal 650 bloedtransfusies toegepast, waarvan in Rotterdam ca. 200, in Den Haag ca. 100 en in Maastricht ca. 150.

Na de capitulatie moest al het militaire materieel als krijgsbuit bij de Duitsers worden ingeleverd. Het transfusiemateriaal van het NRK in de conserveerinrichting-Noord viel echter niet daaronder en werd ter beschikking gesteld van de Nederlandse ziekenhuizen. De landelijk opgebouwde militair/civiele bloedtransfusiedienst bleef – ondergronds versterkt en uitgebreid met verzetsmensen – operationeel als civiele bloedtransfusiedienst van het NRK.

Vanaf oktober 1940 werd begonnen met de distributie van transfusiematerialen naar de ziekenhuizen. Het transport van het bloed gebeurde in zg. transfusiekisten met elk 10 Borstkolven en 10 transfusieslangen, verpakt in moltonhoezen als bescherming tegen breuk en ter bescherming tegen te grote temperatuurwisselingen. De kisten werden per trein, Van Gend & Loos en eigen vrachtauto's naar de ziekenhuizen verzonden.

Op 1 januari 1943 werd het Centraal Laboratorium van de Bloedtransfusiedienst (CLB) opgericht met als directeur dr. J. Spaander. Gezien de connecties van de bloedtransfusiedienst met het groeiende ondergrondse verzet werd een onopvallende behuizing in het Binnengasthuis betrokken. Hier werden

nieuwe transfusiematerialen en -technieken ontwikkeld.

De gunstige werking van bloedtransfusie bij de shockbehandeling van oorlogsgewonden stond inmiddels uit de ervaringen van de geneeskundige diensten van de geallieerde legers onomstotelijk vast. Door de gespecialiseerde legertransfusiediensten werden tot in de voorste linies shockgewonden getransfundeerd met bij 4°C bewaard bloed. In 1941 werden de Nederlandse ervaringen, opgedaan in de klinieken van de Conserveerinrichting-Noord en bij de beperkte toepassing in het Nederlandse leger gepubliceerd door de reserve-officieren van gezondheid 3e klas Hoorweg en Spaander. Zij kwamen tot dezelfde conclusie.

De beperkte houdbaarheid van geconserveerd bloed – ca. drie weken in een citraat/glucose-oplossing – liet de vorming van grote voorraden t.b.v. grote militaire operaties niet toe. Om tijdig over het benodigde geconserveerde en gekoeld bewaard bloed ter plaatse te kunnen beschikken, waren uitgebreide logistieke voorzieningen vereist. Via het ondergrondse verzet vernam men van de Engelse successen met gedroogd plasma in Noord-Afrika. Onder leiding van drs. G.G.A. Mastenbroek, biochemicus bij de Amstelbrouwerij, werd een goed functionerende vriesdrooginstallatie gebouwd. Er werd een niet onaanzienlijke voorraad gedroogd plasma aangemaakt en aan de ziekenhuizen afgeleverd. Die beschikten toen over grote voorraden transfusiematerialen en gedroogd plasma, gedistribueerd door het CLB, voor eventuele calamiteiten, zware bombardementen en toekomstige bevrijdingsoperaties. Gedurende de slag om Arnhem werden ook Engelse gewonden door de bloedtransfusiediensten van bloed en plasma voorzien.

Bloedlogistiek in de VS

De Verenigde Staten werden pas ruim 2½ jaar later, op 7 december 1941 (Pearl Harbor), bij de oorlog betrokken. Ondanks de oorlogsdreiging beschikten zij niet over een georganiseerd bloedbanksysteem en er bestond geen planning voor de bloedvoorziening in oorlogstijd. Er was wel een begin van een *plasma program*, maar een *blood program* verkeerde zelfs nog niet in de planningsfase. Aanbevelingen n.a.v. de ervaringen van het Britse leger met het gebruik van grote hoeveelheden volbloed in de

strijd in Noord-Afrika werden in de geneeskundige lijn niet verwezenlijkt. De Britse ervaringen leerden dat plasma alleen niet voldoende was bij de behandeling van massaal bloedverlies. Het gaf slechts een tijdelijke verbetering van de toestand van de gewonde. Voor het zuurstoftransport was bloed van essentieel belang tijdens de anesthesie en gedurende de operatie. Pas door de eigen ervaringen op het strijdtoneel in Europa onderkenden de Amerikanen de noodzaak van bloed op het slagveld.

Het duurde nog tot november 1943 alvorens een *Transfusion Branch* werd opgericht als speciale afdeling van de *Surgery Division*. Dat gebeurde na een memorandum van gen Rankin aan de *Surgeon General*, waarin hij wees op de noodzaak van een aparte transfusiedienst i.v.m. de enorme groei van de plasmavoorziening en de toenemende complexiteit van de logistiek. In tegenstelling tot de Britse en Nederlandse Militaire Bloedtransfusiediensten was gedurende de hele oorlog geen enkele arts in de organisatie aanwezig die zich volledig bezighield met alle zaken op bloedtransfusiegebied. Pas in september 1994 kwamen er organisatietabellen waarin alle materialen voor bloedtransfusies waren opgenomen.

De klinische toepassing van plasma voor de shockbehandeling bij bloedverlies werd tijdens de Tweede Wereldoorlog ontwikkeld. Reeds in de Eerste Wereldoorlog werd door Ward in het *British Medical Journal* voorgesteld voor militair gebruik bloedplasma als vervanging van volbloed te gebruiken voor oorlogsgewonden, om zodoende transfusiereacties bij de gewonde te voorkomen t.g.v. hemolyse van de rode bloedcellen van het donorbloed. De gewonden stierven niet door gebrek aan hemoglobine maar door een tekort aan vocht t.g.v. het bloedverlies (shock). Plasma was gemakkelijk gedurende lange tijd op te slaan en zonder risico op transfusiereacties toe te dienen, in tegenstelling tot volbloed. Wards suggestie werd echter niet gevolgd. De meeste chirurgen vonden dat volbloed het effectiefste middel was voor de behandeling van shock door bloedverlies.

In de periode tussen de beide wereldoorlogen toonden onderzoekers aan dat de suppletie van het bloedvolume bij hemorragische shock belangrijker was dan vervanging van de rode cellen. In 1939 deden Elliott, Tatum en Nessel de aanbeveling dat plasma de ideale vervanging was voor volbloed bij

de behandeling van shock t.g.v. bloedverlies bij oorlogsgewonden. Zij ontwikkelden tevens een techniek om bloed af te nemen in een vacuüm-transfusiesysteem en het plasma van de rode bloedcellen te scheiden in een volledig gesloten systeem, zodat er geen kans bestond op besmetting van het bloed met bacteriën. In 1940, een jaar voordat de VS bij de oorlog werden betrokken, deden Strumia e.a. de aanbeveling plasma te gebruiken voor de behandeling van shock en verbrandingen.

In april 1941 deed het *Subcommittee on Blood Substitutes* aan de US Army de aanbeveling plasma in vloeibare, gedroogde of bevroren vorm te gebruiken i.p.v. volbloed voor de behandeling van shock. Ditmaal had men weinig andere keus dan het besluit te accepteren. De dreiging bij de oorlog te worden betrokken deed zich gevoelen. Levering van volbloed voor het leger in grote hoeveelheden, de opslag en het transport leverden enorme logistieke problemen op die niet konden worden opgelost in het licht van de kennis en beschikbare faciliteiten van die tijd. Bloed was slechts beperkt houdbaar, en geschikte bewaarmedia om bloed langer goed te houden waren nog in de ontwikkelingsfase, evenals systemen voor de afname, opslag en toediening. Er was geen koelapparatuur verkrijgbaar die voldeed aan het gebruik te velde onder wisselende omgevingscondities of voor transport door de lucht. De Chrysler Corp. had een vriezer ontwikkeld voor luchttransport van bevroren biologisch materiaal. In oktober 1943 deed maj Kendrick MC de aanbeveling die vriezers aan te passen voor luchttransport van bloed. Toen in augustus 1944 de luchtbrug naar Europa werd geopend was aan deze aanbeveling nog steeds geen gevolg gegeven.

Door de beschikbaarheid van gedroogd plasma sinds 1940 zouden een heleboel logistieke problemen kunnen worden opgelost. Gedroogd plasma kon gemakkelijk, veilig en snel en in grote hoeveelheden op commerciële basis worden geproduceerd. Zonder koeling kon het enkele jaren worden bewaard. In december 1943 werden negen firma's gecontracteerd voor de productie van grote hoeveelheden gedroogd plasma voor het leger. Aan het einde van de oorlog waren uit de meer dan 13 miljoen eenheden ingezameld bloed ca. 10,3 miljoen eenheden gebruikt voor de productie van gedroogd plasma.

Door de overschatting van de mogelijkheden van plasma als effectief middel bij de behandeling van

shock, en de logistieke problemen om volbloed aan het front te krijgen, stond het gebruik van volbloed op een laag pitje. Bloed was in die tijd slechts 6 à 8 dagen houdbaar, niet lang genoeg om het op tijd op het slagveld te krijgen.

Aanvankelijk onderkende men het verschil niet tussen het civiel gebruik van bloed en het militaire gebruik in oorlogsomstandigheden. Slechts langzaam werd de plasmavoorziening uitgebreid met bloed. Pas in 1944 werd de noodzaak van bloed voor zowel civiel als militair gebruik op het slagveld algemeen erkend n.a.v. de ervaringen in het operatiegebied in Europa. Hier werd duidelijk dat de bloedinzamelingen onder militaire donors ter plaatse ten enenmale onvoldoende waren om de behoefte te dekken. In de loop van de tijd werd de roep om bloed en de instelling van een luchtbrug voor bloed vanuit het thuisfront steeds luider. Tegen het einde van de oorlog, na D-day op 6 juni 1944, werd aan de roep gehoor gegeven. Reeds in november 1943 had de *Transfusion Branch* van het bureau van de *Surgeon General* een volledig uitgewerkt plan klaarliggen om bloed uit Amerika naar Europa over te vliegen. De *Surgeon General* achtte het plan onpraktisch en onnodig en het werd dan ook niet uitgevoerd. Pas nadat in de eerste weken van de invasie in Normandië mensenlevens verloren gingen omdat de lokale bloedvoorziening niet realiseerbaar bleek, werden in augustus 1944 de plannen van november 1943 uitgevoerd: er werd een luchtbrug voor bloed geopend naar Parijs.

De voorbereiding op D-day bracht verhoogde activiteiten bij de bloedbanken mee. Op 24 april 1944 verscheen in *Time* een artikel waarin gewag werd gemaakt van de verhoogde activiteiten, nl. een *dry run* als oefening voor het personeel. *Time* stelde dat drie weken voor de invasie *the dry run will become wet*. Na deze berichtgeving constateerde gen Hawley dat, met de wetenschap dat bloed drie weken houdbaar was, geen betere indicatie voor de ophanden zijnde invasie aan de vijand kon worden gegeven dan een plotseling verhoogde activiteit bij de bloedbanken. Onmiddellijk werd besloten de activiteiten dagelijks, zonder piekbelasting in de tijd, uit te voeren. De eigenlijke bloedinzamelingen voor de invasie begonnen 20 dagen voor D-day. Maj Hardin, die verantwoordelijk was voor de bloedinzamelingen, was de enige persoon die wist wanneer het ingezamelde bloed voor D-day bestemd was. ▷

Bloedlogistiek na de Tweede Wereldoorlog

Direct na de bevrijding in mei 1945 werd het CLB onmiddellijk weer ingeschakeld als centraal orgaan van de Militaire Bloedtransfusiedienst en dr. J. Spaander werd weer directeur. Samen met dr. Hoorweg kreeg hij de opdracht een bloedtransfusie-eenheid te verzorgen voor de Nederlandse expeditionaire macht in Nederlands-Indië. Die eenheid zou bij de bevrijding van de Japanse bezetting als tweelinglaboratorium van het CLB moeten functioneren. Na de atoombommen op Hiroshima en Nagasaki in augustus 1945 capituleerde Japan. In september 1945 vertrok de transfusie-eenheid onder leiding van Hoorweg. Binnen twee weken konden zij in het Militair Hospitaal te Batavia hun gecombineerde militair-geneeskundige/Rode-Kruis-taken aanvangen.

In december 1945 werd door het CLB de eerste internationale bloedtransfusie cursus georganiseerd, waarbij door leidende figuren van de Engelse militaire en civiele bloedtransfusiediensten een overzicht werd gegeven van de stand van zaken in het VK en van de in de oorlogsjaren verkregen wetenschappelijke ervaringen. Het CLB ging op de in de oorlogsjaren ingeslagen weg voort met de ontwikkelingen van plasmaproducten, o.a. de anti-hemofiliefactor en gedroogd plasma. Dr. Spaander bracht in 1945 als militair een bezoek aan het Lister Institute in Engeland waar gedroogd plasma in grote hoeveelheden voor het leger en voor civiel gebruik werd gemaakt. Bij het bezoek bleek dat het CLB met zijn methode op de verkeerde weg was. Dr. Mastenbroek, die in de oorlog was begonnen met de productie van gedroogd plasma, moest zelf maar een kijkje gaan nemen in Engeland. Het was echter alleen militairen toegestaan het Lister Institute te bezoeken. Voor deze gelegenheid werd Mastenbroek „gemilitariseerd” en kon toen gaan. Met de opgedane kennis van de Engelse methoden werd de techniek door hem verder ontwikkeld. Uit vele landen kwamen wetenschappers naar het CLB om die techniek, het fractioneringsproces, te leren. In 1948 werd door de genie op het terrein van het Binnengasthuis een barak geplaatst voor de productie van gedroogd plasma, infusie-oplossingen en bloedtransfusiemateriaal, mede t.b.v. de aanleg van legervoorraden.

In 1946 werd dr. J. van Loghem naar Engeland ge-

zonden voor het volgen van een opleiding om de resusfactor te leren bepalen. De MBTD was inmiddels weer begonnen met de bloedgroepbepaling t.b.v. het militair zakboekje en het herkenningssplaatje.

Op 27 maart 1947 werd op verzoek van dr. Hoorweg in Batavia door het CLB in Amsterdam een proefzending van 15 flessen bloed in een op ijs gekoelde kist naar Nederlands-Indië verstuurd. Het doel was het gekoelde transport door de lucht te testen. Drie dagen later, op 30 maart 1947 kon dr. Hoorweg de kist met kostbare inhoud in ontvangst nemen. Van de 15 flessen bloed werden er 13 met succes toegediend, ook na transport per auto over grote afstand (300 km) en over slechte wegen. Twee kolven werden afgekeurd wegens hemolyse. Dr. Hoorweg concludeerde, dat het mogelijk was bloed door de lucht uit Nederland naar Indië te vervoeren en het daar over grote afstanden over de weg te transporteren, mits de regels voor het bewaren stipt in acht werden genomen.

Engeland en Nederland hadden geleerd van de ervaringen uit de Tweede Wereldoorlog. Bloedtransfusietechnieken werden verder ontwikkeld, Rode-Kruis-bloedtransfusiediensten werden opgericht en er werden legervoorraden plasma aangelegd. Toen op 5 juni 1950 de Koreaanse oorlog uitbrak beschikte het Amerikaanse leger nog steeds niet over een goed georganiseerd bloedbanksysteem. Wel bestond er een plan voor de bloed- en plasmavoorziening; dat was echter pas opgesteld en nog niet tot uitvoering gebracht. Opnieuw werd aan het Amerikaanse Rode Kruis (ARC) gevraagd bloed in te zamelen voor de overzeese luchtbrug naar Korea. Gelukkig had het ARC t.b.v. de civiele ziekenhuizen een bloedverwervingsprogramma operationeel. Later, toen het aanvankelijke programma niet meer toereikend was, werden een eigen *Armed Forces Blood Program* en een *National Blood Program* gerealiseerd. Het was bedroevend te moeten constateren hoe snel de ervaringen uit de Tweede Wereldoorlog waren vergeten. In september 1945, na beëindiging van de oorlog, werd het *whole blood program* onmiddellijk stopgezet. Het *plasma program* werd direct na afloop van de contracten met de leveranciers van gedroogd plasma beëindigd. Ook het wetenschappelijke onderzoek als onderdeel van beide *programs* werd stopgezet. Er waren geen plannen voor de opleg van reservevoorraden plasma in geval van rampomstandigheden. Pas in

september 1951 werd met succes een *Armed Forces Blood Donor Program* gelanceerd om civiele en militaire donors te werven, die bereid waren voor de Amerikaanse strijdkrachten bloed af te staan.

De belangrijkste ontwikkeling op bloedtransfusiegebied in de jaren '50 was de introductie van de plastic bloedafnamezak tijdens de Koreaanse oorlog. Die zak bood grote logistieke voordelen boven het gebruik van de glazen flessen. Korte tijd later werden extra satellietzakken aan de afnamezak bevestigd, waardoor het voor het eerst mogelijk werd de bloedcomponenten te scheiden in een gesloten systeem. Ook werden nieuwe bewaarmedia ontwikkeld, waardoor het bloed 28 dagen kon worden bewaard.

In de jaren '60 werden de volgende nieuwe technieken geïntroduceerd: de plasmaferese, het invriezen van bloed, de scheiding van bloed in componenten, en de componenttherapie (o.a. de bereiding van stollingsfactoren voor de behandeling van hemofiliepatiënten).

In Nederland werd door dr. Krijnen e.a. bij het CLB een procédé ontwikkeld voor het invriezen van rode bloedcellen in vloeibare stikstof van -196°C met glycerol als cryoprotectant. Het *US Naval Blood Research Laboratory* ontwikkelde een techniek met gebruikmaking van mechanische vriezers van -80°C . Deze techniek werd voor het eerst toegepast tijdens de Vietnam-oorlog en later, in 1991, in de Golfoorlog. Rode bloedcellen, ingevroren in vloeibare stikstof kunnen onbepaald en in mechanische vriezers bij -80°C ca. 10 jaar worden bewaard. Het nadeel is echter dat vóór toediening het glycerol eerst uit de cel moet worden verwijderd; een bewerkelijke en tijdrovende procedure.

Sinds het begin van de jaren '70 wordt o.a. door het *UK Army Blood Supply Depot* (ABSD) te Aldershot onderzoek gedaan naar het invriezen van rode bloedcellen in vloeibare stikstof met gebruikmaking van hydroxyethylstijfsel (HES, een soort zetmeel) als cryoprotectant. Het HES hoeft niet vóór transfusie te worden verwijderd. Na het ontdooien in een waterbad (10 minuten bij 43°C) kan het bloed direct aan de patiënt worden toegediend. In korte tijd kunnen met deze methode grote hoeveelheden tegelijk worden ontdooid en toegediend. In het najaar van 1994 zullen de eerste *clinical trials* starten. Naar verwachting zal het dan nog

één à twee jaar duren voordat de HES-methode operationeel is.

Tijdens de Golfoorlog had het Amerikaanse leger wel een *Armed Services Blood Program* operationeel, maar er moest toch weer een beroep worden gedaan op de civiele bloedbanken. Ditmaal omdat het grootste deel van het militaire-bloedbankpersoneel en de militaire donors reeds in het Golfgebied was gestationeerd. In totaal werden voor de operatie *Desert Storm* 105.000 E (= eenheden) bloed van civiele en militaire donors ingezameld; 16% was afkomstig van civiele donors. Er was een voorraad van ca. 14.000 E diepvriesbloed. In het Golfgebied werden ca. 2000 bloedtransfusies verricht, voornamelijk bij krijgsgevangenen en de burgerbevolking. Er werden ca. 150 E diepvriesbloed ontdooid maar niet toegediend. Na de oorlog werd een deel van het ongebruikte (vloeibare) bloed weer terug verscheept naar de VS en ingevroren.

Het *UK Army Blood Supply Depot* heeft circa 55.000 E bloed naar de Golf gestuurd en na de vervaldatum moeten vernietigen. Een deel werd aan Oosteuropese landen geschonken.

De Militaire Bloedbank heeft 60 E erythrocytenconcentraat (EC) naar de Nederlandse troepen in de Golf gestuurd. Het bloed werd door het bloedafnameteam van de MBB op de kazernes ingezameld en door het CLB verwerkt. Sinds augustus 1992 verstuurt de MBB voor het mariniersdetachement in Cambodja 40 E vloeibaar EC per maand naar het *Field Dressing Station* (FDS). Het wordt voornamelijk toegediend aan gewonden van de lokale bevolking. Op 14 juni 1993 werd de eerste zending EC die door de MBB in eigen beheer werd bereid naar Cambodja verstuurd.

In december 1992 bereikte de MBB het verzoek van de IGDZ om een pilot-project te starten m.b.t. het gebruik van diepvriesbloed in Cambodja. Afhankelijk van de resultaten zal de beslissing worden genomen of ook op de schepen van de marine diepvriesbloed zal worden gebruikt. Op 6 juli 1993 vond de eerste proefzending met 12 E diepvriesbloed naar Cambodja plaats. Vanaf 19 juli vonden vervolgzendingen van diepvriesbloed plaats voor effectief gebruik.

Toekomstige ontwikkelingen

De beperkte houdbaarheid van bloed, momenteel 35 dagen, vormt een belangrijk obstakel voor de

vorming van grote nood- resp. oorlogsvoorraden. Voor militair gebruik is de verlenging van de houdbaarheid van strategisch belang. Wereldwijd wordt door diverse instituten onderzoek gedaan naar bewaartechnieken voor bloed. Het CLB verricht momenteel, in opdracht van het ministerie van defensie, onderzoek naar de bereiding van een stroma-vrije hemoglobineoplossing. Hemoglobine, de rode bloedkleurstof in de rode bloedcellen, heeft als taak zuurstof uit de longen naar de weefsels te transporteren. Ontaan van de celmembranen (stroma-vrij) heeft dat produkt als voordeel dat bij transfusie geen rekening hoeft te worden gehouden met de bloedgroepen. De hemoglobineoplossing kan dan, zonder voorafgaande kruisproeven, direct op het eerste echelon worden toegediend.

Een nadeel van het vrije hemoglobine is echter dat het produkt snel weer uit de bloedbaan door de nieren wordt uitgescheiden. Door chemisch de hemoglobinemoleculen aan elkaar te koppelen ontstaan

er grote moleculen die langer in de bloedbaan verblijven. Op het derde echelon, in de chirurgische veldhospitelen, dient het bloedverlies te worden aangevuld met erythrocytenconcentraat.

Naar verwachting zal eind 1997 het onderzoek zijn afgerond en kan het op grote schaal worden geproduceerd. De oplossing moet dan zonder speciale opslagcondities (eventueel gekoeld bewaard bij 4°C) één jaar houdbaar zijn. In gevriesdroogde toestand kan het bloed langer worden bewaard. In vredestand kan dan een oorlogsvoorraad worden aangelegd.

Perfluorcarbonverbindingen, „kunstbloed” in de strikte zin van het woord, zijn een volledig synthetisch vervaardigd bloedvervangingsmiddel dat de functie van het zuurstoftransport van de rode bloedcel kan overnemen. Het onderzoek daarnaar verkeert nog in het experimentele stadium, evenals het onderzoek naar het vriesdrogen van rode bloedcellen.

Literatuur

1. D. Kendrick – *Blood program in World War II*. Office Surgeon General, Dept. Army, Washington/DC (1964).
2. J. Spaander – *Het ontstaan en de ontwikkeling van het bloedtransfusiewezen in Nederland*. Stg. Rode Kruis Bloedbank, Nijmegen (1983).
3. G.G.A. Mastenbroek – *De geschiedenis van het drogen van menselijk plasma, het fractioneren van plasma en het drogen van menselijke melk*. Stg. Rode Kruis Bloedbank Friesland, Leeuwarden (1985).
4. F.R. Camp e.a. – *Military blood banking 1941-1973*. Blood Bank Center US Army Med. Res. Lab., Fort Knox/Ky (1973).
5. J. Berger – *Blood transfusion experiences in the Gulf War 1990-1991*. *Schweiz. Z. milit. Med* **68** (1991)(3)67.

**U bent lid van de
Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de
Krijgswetenschap,**

tevens actief dienend officier van de KL of KLu, en u gaat de dienst verlaten?

**Meldt u dat dan s.v.p. even aan de ledenadministratie (Karel Doormanlaan 274,
2283 BB Rijswijk), dan wordt ervoor gezorgd dat u de Militaire Spectator blijft ontvangen!**

drs. A.M.J. de Weger
tweede luitenant der infanterie

Peacekeeping: grenzenloos?

Het wegvallen van het Oost-Westconflict heeft belangrijke gevolgen gehad voor de veiligheids-situatie in de wereld. Niet langer is er sprake van de dreiging van een grootschalige militaire aanval door Warschau-Pactstrijdkrachten op NAVO-grondgebied.

Thans wordt de nadruk gelegd op lokale crises die de stabiliteit in een bepaalde regio kunnen ondermijnen en die door de internationale gemeenschap worden beschouwd als acute veiligheidsrisico's. Mede door het verdwijnen van de ideologische tweespalt in de Veiligheidsraad hebben de Verenigde Naties zich meer kunnen profileren als organisatie om dergelijke crises op te lossen. Het aantal crisisbeheersingsoperaties dat onder auspiciën van de VN wordt uitgevoerd is dan ook aanmerkelijk gestegen.

De Nederlandse krijgsmacht is bij een aantal crisisbeheersingsoperaties buiten de grenzen van het NAVO-verdragsgebied betrokken en wordt op dit moment aangepast om zich beter op een dergelijk optreden te kunnen voorbereiden. Het militaire optreden in het kader van een *peacekeeping*-operatie is echter ingebed in een complexe politieke dimensie. Dat heeft vooral te maken met het *functioneren van de VN* in de nieuwe veiligheidssituatie, en het *specifieke karakter van peacekeeping-operaties*.

De VN gaan uit van het leerstuk van de Collectieve veiligheid. Deze visie op de internationale betrekkingen beschrijft een geheel eigen wijze voor het bereiken van vrede in de wereld. Na de behandeling van dit leerstuk wordt ingegaan op de doelen van de VN, de organisatie, en de wijze waarop zij tracht de internationale vrede en veiligheid te bevorderen. Daarbij zal duidelijk worden dat crisisbeheersing slechts één manier is om dit doel te realiseren, en dat *peacekeeping* slechts één vorm van crisisbeheersing is. Ten slotte volgt de behandeling van de besluitvorming binnen de VN m.b.t. de inzet van een

peacekeeping-vredesmacht in een bepaald gebied. Daaruit kan worden afgeleid dat het optreden van een VN-contingent, behalve door de onbekende factoren weer, terrein, bevolking en conflicterende groeperingen, verder wordt beïnvloed door complexe politieke ontwikkelingen en onderhandelingen die voorafgaan aan de inzet van een vredesmissie. Dat bemoeilijkt uiteindelijk het militaire optreden te velde veel meer dan tijdens de periode van de Koude Oorlog.

Idealisme en collectieve veiligheid

Het Idealisme is een school binnen de Leer van de internationale betrekkingen. De VN beschouwen een groot aantal ideeën van het Idealisme als richtsnoer voor het politieke handelen. Het leerstuk van de Collectieve veiligheid vormt de basis van het optreden van de VN in het kader van crisisbeheersing.

Het Idealisme heeft als uitgangspunt de constatering dat het internationale systeem is opgebouwd uit soevereine staten; d.w.z. dat zij geen hoger gezag boven zich dulden. Hieruit vloeit voort dat het Idealisme de staat ziet als een onschendbare politieke eenheid. Van belang is dus het respect voor de territoriale integriteit en de politieke onafhankelijkheid van een staat. Met andere woorden: een centrale overheid is het hoogste gezag op haar eigen grondgebied, dus soeverein. Een andere staat mag daarop geen inbreuk maken. Volgens dit non-interventiebeginsel mag een staat zich niet mengen in de interne aangelegenheden van andere staten.

Aldus verbinden de Idealisten een moreel oordeel aan de aanval van de ene staat op het grondgebied van de andere. Kennelijk is deze stroming van mening dat staten een moreel besef van goed en kwaad kan worden bijgebracht in het interstatelijk verkeer. Daarmee gaan de Idealisten impliciet ervan uit dat het in het vermogen van staten ligt hun eigen (na-

tionale) belang te vereenzelvigen met het collectieve belang van internationale vrede en veiligheid. De morele oordelen die het Idealisme heeft t.a.v. het gedrag van staten, komen tot uiting in internationale regelgeving. Zo wordt interstatelijke agressie als onaanvaardbaar gezien en verboden. Wanneer die regelgeving toch faalt en een staat een agressieve daad pleegt tegen een andere staat, beroepen de Idealisten zich op het systeem van Collectieve veiligheid.

Dat systeem houdt in dat alle staten zich zullen verenigen in een overmachtige alliantie tegen elke staat die een daad van agressie pleegt tegen een andere staat en aldus de status quo bedreigt. Elke potentiële agressor wordt derhalve geconfronteerd met de verzekering dat hij de hele statengemeenschap als één blok tegenover zich zal vinden. Elk potentieel slachtoffer heeft de garantie dat hij niet alleen ervoor staat.

Daarmee geven de Idealisten aan dat vrede en veiligheid moeten kunnen worden afgedwongen. Dat kan met politiek-economische middelen (zoals boycot, embargo, diplomatieke isolatie) of met militaire middelen. Deze uitgangspunten brengen mee dat in een systeem van Collectieve veiligheid niemand met iemand een speciale betrekking mag onderhouden, en dat iedereen zich bondgenoot moet voelen met iedereen. Overigens wordt er geen macht overgeheveld naar een overkoepelend (wereld)bestuur; het uitgangspunt van de Idealisten is en blijft immers de soevereiniteit van de lidstaten afzonderlijk. Dit soevereiniteitsbeginsel brengt verschillende paradoxen mee.

Ten eerste is er een spanningsveld tussen de beginselen van het zelfbeschikkingsrecht der volken en het soevereiniteitsbeginsel. Wanneer een volk een eigen grondgebied opeist (een eigen staat) komt dat in botsing met de territoriale integriteit van de reeds bestaande staat waar (een deel van) het volk leeft.

Ten tweede kan een scherpe tegenstelling ontstaan tussen het soevereiniteitsbeginsel en de controle op de naleving van de mensenrechten. Als de VN protesteren tegen de mensenrechtensituatie in een bepaalde staat, beroept de desbetreffende overheid zich al snel op het non-interventiebeginsel.

Ten derde zal een staat een militair offensief tegen een andere staat nooit presenteren als een „daad van agressie”. Eerder zal hij het hebben over een „voorzorgsmaatregel met als enig doel het behoud

van de eigen onaantastbare soevereiniteit”. De internationale juridische discussie over wat moet worden verstaan onder een „daad van agressie” is nog lang niet gestreden.

Een collectief veiligheidssysteem kan slechts onder een aantal strenge voorwaarden optimaal functioneren. Bovenal moet er overeenstemming bestaan tussen alle staten over een collectieve ideologie, en over normen die het interstatelijk verkeer beschrijven. De onduidelijkheid en de onenigheid die er bestaan over de gelijktijdige naleving van verschillende beginselen, schetsen het ontbreken van mondiale overeenstemming t.a.v. die normen. Aldus zijn er in theorie veel valkuilen verborgen die het erg moeilijk maken een collectief veiligheidssysteem in de praktijk succesvol te doen functioneren.

Doeleinden en organisatie van de VN

Na de Tweede Wereldoorlog waren de overwinnaars het erover eens dat een collectief veiligheidsstelsel de enige waarborg kon bieden voor politieke stabiliteit. In 1945 werd het *United Nations Charter* (Handvest) door de geallieerden geformuleerd, hetgeen leidde tot de oprichting van de Verenigde Naties.

De VN hadden één hoofddoel: het handhaven van internationale vrede en veiligheid. Voorts werden ook enkele nevendoelen geformuleerd, die wellicht zouden kunnen bijdragen aan een stabielere wereldgemeenschap:

- de ontwikkeling van vriendschappelijke betrekkingen tussen de volkeren;
- het bevorderen van internationale samenwerking.

De analyse zal nu verder worden gericht op de verschillende organen waaruit de Verenigde Naties zijn opgebouwd. De Algemene Vergadering (AV) kan worden beschouwd als een soort superparlement, waarin alle leden van de VN één zetel hebben. De agenda van de Algemene Vergadering bevat alle belangrijke internationale problemen die op dat moment actueel zijn. Alle kwesties die binnen het kader van het Handvest vallen, worden besproken. De AV kan aanbevelingen doen omtrent behandelde zaken. Elke kwestie die een bepaald optreden vereist, wordt echter doorverwezen naar een ander VN-orgaan: de Veiligheidsraad.

De Veiligheidsraad telt 15 leden, waarvan er 5 een

permanente zetel hebben. Dat zijn de VS, de Russische Federatie (die de zetel van de Sovjet-Unie heeft „geërfd”), China, Engeland en Frankrijk: de belangrijkste overwinnaars uit de Tweede Wereldoorlog. De niet-permanente leden worden op politiek-geografische gronden gekozen, zodanig dat elke regio of werelddeel is vertegenwoordigd. De Raad kent een systeem van gekwalificeerde meerderheid (9/15). De permanente leden hebben echter het recht van veto: zij kunnen te allen tijde een voorstel blokkeren.

De Raad heeft de bevoegdheid zowel bemiddelend als dwingend op te treden bij een (regionaal) conflict. Zijn uitspraken doet hij via resoluties. Zo'n uitspraak is met veel politieke precisie opgezet. Na het uitspreken van een aantal constatering formuleert de Veiligheidsraad enkele besluiten. Over het algemeen zet de Raad vanaf dat moment zijn belangrijkste uitvoerder aan het werk: het hoofd van het secretariaat.

Het secretariaat – de permanente staf van de Verenigde Naties – zorgt ervoor dat de besluiten van de Veiligheidsraad worden uitgevoerd. De hoofdzetel van dit omvangrijke bureaucratische apparaat is in New York en wordt geleid door de Secretaris-Generaal. Het secretariaat is betrokken bij alle werkzaamheden van de VN, en dus ook bij de uitvoering van crisisbeheersingsoperaties.

De Secretaris-Generaal speelt hierbij een belangrijke, politieke rol. Zo is hij bevoegd elke zaak (ook een conflict) onder de aandacht van de Raad te brengen. Een andere belangrijke taak is bemiddelend op te treden tussen conflicterende partijen. Daarbij zal blijken dat het diplomatieke vermogen van de Secretaris-Generaal een centrale rol speelt. Hij stelt een vredesmacht samen en is verantwoordelijk voor het opereren van een dergelijk contingent.

Het Internationale Hof van Justitie is een soort mondiale rechtbank. Het is gevestigd te Den Haag. Staten kunnen aan het Hof een conflict voorleggen waarover vervolgens een juridisch oordeel wordt geveld. Zo'n oordeel kan in eerste instantie niet worden afgedwongen aangezien dat in strijd zou zijn met een van de uitgangspunten van de VN: de onaantastbare soevereiniteit van de lidstaten. Afdwingen kan alleen indien de Veiligheidsraad daartoe overgaat en er dus in de internationale gemeenschap overeenstemming is.

De Economische en Sociale Raad, de Trustschaps-

raad en de gespecialiseerde organisaties spelen vooral een rol bij het realiseren van de nevedoelen van de Verenigde Naties. Aangezien zij in het kader van crisisbeheersingsoperaties minder relevant zijn, worden ze verder niet besproken.

Crisisbeheersing in een „nieuwe wereldorde”

Het vervagen van de Koude Oorlog – en daarmee de ideologische strijd tussen het communisme en het vrije Westen – bracht geen vredelievende wereld mee, zoals vele Idealistische schrijvers in eerste instantie dachten. Lokale conflicten braken uit in gebieden waarop voorheen de aandacht niet was gevestigd.

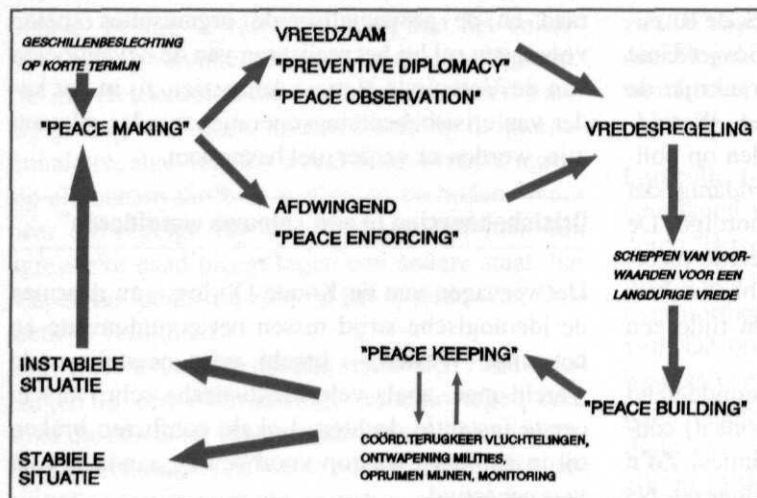
Het aantal crisisbeheersingsoperaties is de afgelopen jaren opzienbarend gestegen. Overal zijn de *blauwhelmen* te vinden: in Latijns-Amerika, het Midden-Oosten, Europa en Zuidoost-Azië. Opmerkelijk is de toeneming van het aantal VN-operaties in Afrika (West-Sahara, Angola, Mozambique en Somalië). Recent is Oeganda/Roanda daarbij gekomen.

Vooraf in de media worden crisisbeheersing en *blauwe baretten* vaak onder één noemer geplaatst. Het beheersen van een crisis is echter meer dan alleen het sturen van VN-soldaten: bemiddelingspogingen, stille diplomatie of het zenden van waarnemers zou men ook als crisisbeheersing kunnen bestempelen, zij het in preventieve zin.

Een agenda voor de vrede

Secretaris-Generaal Boutros Ghali heeft in 1992 een poging ondernomen een ordening te maken in het aantal crisisbeheersingsinstrumenten (*An Agenda for Peace*). In afb. 1 is vereenvoudigd weergegeven hoe die instrumenten in onderlinge relatie tot elkaar staan; in hun samenhang vormen zij één pakket onder de noemer crisisbeheersing.

Vaak wordt het onderscheid tussen *peacekeeping* en *peace-enforcing* op de voorgrond geplaatst. Dat is echter een te ruwe analytische benadering, aangezien het hier vooral een onderscheid in middelen betreft. Van groter belang is het onderscheid tussen *peacemaking* en *peacebuilding*. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt in doelen. Het eerste is gericht op geschillenbeslechting op de korte termijn en op het bereiken van een voorlopige vredesregeling; het tweede heeft als doel voorwaarden te

Afb. 1 De onderlinge relatie tussen de crisisbeheersingsinstrumenten

scheppen voor een langdurige vrede in een bepaald gebied. Nadrukkelijk houdt Boutros Ghali de mogelijkheid open dat het ene in het andere kan overlopen. In afb. 1 is dat weergegeven als een cyclisch proces.

Peacemaking kan geschieden op vreedzame basis door bv. preventieve diplomatie, het sturen van een waarnemersmissie, of het voeren van conferenties. *Peacemaking* kan ook een afdwingend karakter hebben. In dat geval wordt gesproken over *peace-enforcing*. Ook over deze term zijn de nodige misverstanden gerezen, aangezien men daarbij al gauw denkt aan een militair ingrijpen onder VN-vlag, zoals dat geschiedde in Korea (1950/53) of Irak (1990/91). De VN zien het afdwingen van vrede met gewelddadige middelen echter als een ultieme optie. Om deze reden is in het *peace-enforcing*-arsenaal een zg. escalatieladder ingebouwd. Deze loopt via presentie, embargo, blokkade, indaming, incidentele dwangmaatregel, naar ten slotte militaire interventie.

Uiteindelijk zou deze vreedzame en/of afdwingende variant van *peacemaking* moeten resulteren in een vredesregeling. De praktijk heeft echter maar al te vaak aangetoond dat de vrede niet is gegarandeerd met louter de ondertekening van een akkoord. Een regio is meestal – in politiek, sociaal of geografisch opzicht – dusdanig ontwricht dat eerst voorwaarden moeten worden gecreëerd om tot een vrede op lange termijn te komen. Pogingen daartoe worden samengevat onder de term *peacebuilding*.

Peacebuilding is een vrij ruim begrip dat allerlei activiteiten (al dan niet in onderlinge samenhang) kan omvatten:

- het sturen van monitors;
- het zenden van voedselhulp door VN-hulporganisaties;
- de coördinatie van de terugkeer van vluchtelingen;
- het inrichten van een bufferzone tussen de conflicterende partijen.

Bij de eerste drie activiteiten wordt niet zelden een beroep gedaan op de gespecialiseerde organisaties van de VN (zoals de UNHCR) of andere zelfstandige internationale organisaties (zoals CVSE of EU).

Voorheen werd met een *peacekeeping*-operatie meestal de inrichting van een bufferzone bedoeld. Tegenwoordig kan *peacekeeping* echter een veel breder takenpakket omvatten. Bij een dergelijke operatie ligt de nadruk op taken als waarneming en controle. Over het algemeen worden daarvoor militairen ingezet, ondersteund door civiele (politie-) eenheden.

De praktijk

In een ideale situatie zouden de *peacebuilding*-activiteiten van de VN moeten leiden tot een vreedzame en stabiele samenleving in de betrokken regio. Als de strijdende partijen echter de wapens weer oppakken, hebben de VN altijd de mogelijkheid het accent van hun activiteiten (weer) op *peacemaking* te leggen.

In het voormalige Joegoslavië is een situatie te zien waarin *peacemaking*- en *peacebuilding*-instrumenten door elkaar heen lopen. Dat leidt tot chaotische

taferelen. De doeleinden van beide soorten verschillen immers wezenlijk. Er zijn dan ook belangenconflicten uitgebroken tussen de verschillende deelorganisaties, die zich met peacemaking, resp. met peacekeeping bezighouden. Bekend zijn de meningsverschillen tussen enerzijds de NAVO en anderzijds Unprofor-UNHCR over de uitvoering van luchtbombardementen op Servische stellingen in Bosnië-Herzegowina.

Besluitvorming peacekeeping-operaties

Eén facet uit het crisisbeheersingspakket zal nu worden behandeld: *peacekeeping*. Daartoe zal eerst worden ingegaan op de wijze waarop een VN-vredesmacht tot stand komt. Vervolgens wordt een aantal markante beperkingen voor het optreden van een dergelijke eenheid afgeleid.

Het schema in afb. 2 is geen officieel op schrift gestelde norm die de totstandkoming van een VN-vredesmacht beschrijft. Er is namelijk geen sprake van vast omschreven procedures of regelgeving daaromtrent. Het is dan ook slechts een schets van de wijze waarop de besluitvorming m.b.t. een peacekeeping-operatie in de afgelopen jaren is verlopen en welke instanties daarbij zijn betrokken.

Er moet in ieder geval sprake zijn van een conflict-situatie. Eén van de strijdende partijen kan zich tot de Veiligheidsraad richten met het verzoek om een uitspraak en mogelijk om hulp. Een conflictsituatie kan een intrastatelijk karakter hebben. In dat geval speelt het conflict zich af binnen de territoriale grenzen van één staat. Over het algemeen wendt het soevereine staatsgezag zich dan tot de Veiligheidsraad. De VN erkennen immers alleen (soevereine) staten. Voorbeelden van zo'n situatie zijn Bosnië-Herzegowina, Kroatië, Angola en Mozambique. Een conflict kan echter ook interstatelijk van aard zijn. Onder dergelijke omstandigheden zijn er twee of meer staten bij betrokken en is er sprake van (dreiging van) oorlog. Eén van de betrokken staten zal zich dan tot de Raad richten met het verzoek om bijstand. Gedacht kan worden aan de kwesties Libanon-Israël, Irak-Koeweit en Oeganda-Roanda.

De Veiligheidsraad zal zich in een resolutie over de desbetreffende situatie uitspreken, en vervolgens de Secretaris-Generaal oproepen een oplossing voor het conflict te zoeken. Vanaf dat moment wordt een aantal politieke handelingen gestart die parallel lopen en elkaar ook wederzijds beïnvloe-

den. De SG zal trachten op vreedzame manier een vredesakkoord tussen de strijdende partijen te bereiken. Daartoe staan hem peacemaking-instrumenten ter beschikking. Afhankelijk van de intensiteit van het conflict zal hij op maat gesneden middelen kiezen die een vreedzaam of een meer afdwingend karakter zullen hebben.

In het geval van een interstatelijk conflict zal de SG zich altijd concentreren op onderhandelingen: die bieden namelijk de beste kans een vredesregeling tot stand te brengen die de instemming van de conflicterende partijen kan vinden. Het is van groot belang uiterst bedachtzaam met de diverse belanghebbenden te (onder)handelen, en als bemiddelaar altijd neutraal te blijven. Aangezien de SG vaak achter de schermen opereert, wordt wel eens gesproken over „stille diplomatie”. Onder dergelijke omstandigheden worden de grondslagen gelegd voor een VN-vredesmacht.

Langs de weg van periodieke rapportages zal de SG verslag uitbrengen aan de Raad. Daarin schetst hij de aard van het conflict, zijn pogingen een vreedzame regeling te bereiken, alsmede een aantal aanbevelingen. Vooral de aanbevelingen zijn van belang: deze adviezen zullen tijdens de onderhandelingen langzaam uitgroeien tot een vredesplan dat de instemming moet hebben van de strijdende partijen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat dergelijke akkoorden vooral moeten worden gezien als compromissen die na intensieve politiek-diplomatieke onderhandelingen zijn bereikt.

Uiteindelijk doet de SG aan de Veiligheidsraad een rapport toekomen dat een algemeen erkende en geaccepteerde vredesregeling bevat. Op dat moment hebben de peacemaking-instrumenten hun werk gedaan en zal de nadruk komen te liggen op peacebuilding: het scheppen van voorwaarden voor een langdurige vrede.

Een conceptueel plan voor een dergelijke operatie (dus ook peacekeeping) is meestal te vinden in een aanhangsel van een rapport van de SG. In ieder geval moet aan één essentiële voorwaarde zijn voldaan: de instemming van de conflicterende partijen in kwestie. Over het algemeen zijn de doelstellingen, functies en organisatie in deze fase van het besluitvormingsproces reeds in hoofdlijnen vastgelegd. De Veiligheidsraad zal via een resolutie de voorstellen van de SG bekrachtigen en hem verzoeken zijn plannen onmiddellijk ten uitvoer te brengen. ▷

Een volgende stap in de besluitvorming is het opstellen van een mandaat voor de vredesmacht. Het betreft een politiek document dat de volgende zaken beschrijft: het doel, de taken, de bevoegdheden en beperkingen, alsmede de samenstelling en organisatie van de vredesmacht. Eigenlijk is dat mandaat in een eerder stadium al omschreven: het is te vinden in het eerder beschreven conceptuele plan. Als de Veiligheidsraad zich bv. in latere resoluties uitspreekt over het mandaat van Unprofor, verwijst hij in de regel naar dit document. Een mandaat wordt dus niet achteraf geschreven: het is een politiek compromis dat tijdens intensieve onderhandelingen tussen de strijdende partijen tot stand is gekomen, en als zodanig is vevat in een rapport van de SG.

Aangezien het aantal mogelijk conflictsituaties zeer groot is, hebben VN-vredesmachts reeds vele taken moeten uitvoeren, zoals:

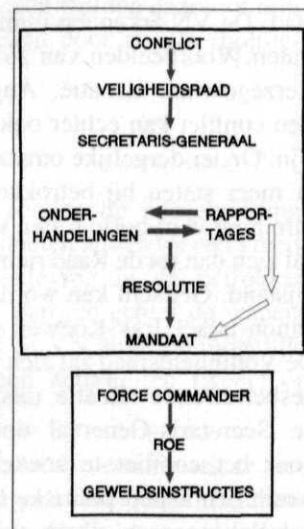
1. het scheiden van conflicterende partijen d.m.v. een bufferzone;
2. het houden van toezicht op de naleving van een vredesverdrag of wapenstilstand;
3. het leveren van een bijdrage aan de handhaving van de orde en rust in een bepaald gebied;
4. het verlenen van humanitaire steun aan de bevolking, meestal in coördinatie met internationale hulporganisaties (begeleiding van voedsel- en medicijntransporten, mogelijk maken van de terugkeer van vluchtelingen, opruimen van mijnen);
5. het houden van toezicht op (para)militaire eenheden, de controle op vliegbewegingen.

Kenmerken van optreden in VN-verband

Tot nu toe heeft de besluitvorming omtrent de inzet van een VN-vredesmacht plaatsgevonden tegen een *politieke* achtergrond, hetgeen wordt gesymboliseerd door het bovenste kader in afb. 2. Vanaf dit moment komt het accent te liggen op de uitvoering van de vredesoperatie. Die heeft vooral een *militair* karakter, aangegeven door het onderste kader in afb. 2. Reeds op voorhand kan worden vastgesteld dat dit militaire optreden in grote mate wordt beïnvloed (in concreto: beperkt) door politieke factoren. De SG stelt een *Force Commander* (FC) aan als bevelhebber van het militaire deel van het vredescontingent. Zijn aanstelling is in feite nog een politieke handeling: de herkomst van de FC mag immers

geen afbreuk doen aan de onpartijdigheid van de vredesmacht. De FC vaardigt vervolgens regels uit omtrent gebruik van geweld: de *Rules of Engagement* (ROE). Deze moeten vooral worden gezien als een militaire vertaalslag van het politieke mandaat van het contingent. De ROE vormen de overlapping van de politieke beperkingen die voortkomen uit het mandaat, het vigerende internationale recht en de mogelijkheden voor het uitvoeren van militaire operaties. In dit politiek/juridisch/militaire schemergebied zal het eventuele gebruik van geweld moeten worden gedefinieerd. In de praktijk blijkt dan ook dat de mogelijkheden voor geweldgebruik door de militair te velde uiterst beperkt zijn.

Tegelijkertijd heeft de FC de verantwoordelijkheid over het VN-personeel dat onder zijn gezag is gesteld. Hij zal daarom het risico voor zijn militairen willen minimaliseren. De FC zal de ROE dus zodanig moeten opstellen dat ze hem de gelegenheid bieden bij een eventuele escalatie van het conflict de mogelijkheden van geweldgebruik te verruimen. Met deze „escalatiedominantie” wordt bedoeld dat de aanwezigheid van militaire middelen (en de bevoegdheid ze te gebruiken) een bepaalde groepering zal doen afzien van gewelddadige acties tegen het VN-contingent. Deze vorm van afschrikking mag echter geen gevaar vormen voor de neutrale status van de blauwhelmen in het gebied. Opnieuw tekent zich de schemerzone af waarin een VN-contingent opereert. Het betreft hier vooral de onduidelijkheid wanneer en in welke mate geweld mag worden gebruikt in het kader van een peacekeeping-operatie.

Afb. 2 Schematische weergave van het verloop van de besluitvorming met betrekking tot een peacekeeping-operatie in recente jaren

De mogelijkheid van escalatiedominantie heeft als volgt haar beslag gekregen in de ROE. Elke *Rule* heeft een aantal opties. Nadat de *regels* zijn opgesomd wordt een *status* verstrekt welke optie per *regel* van kracht is in een „normale” situatie. Indien de situatie echter verandert, kan de FC besluiten bij één of meer regels de optie te veranderen. Daarmee wordt de mogelijkheid om geweld te gebruiken verruimd.

Over het algemeen heeft alleen de FC de bevoegdheid van de ene naar de andere optie te „schakelen”. In extreme situaties mag ook een ondercommandant overgaan tot de verruiming van geweldgebruik, zij het op basis van de reeds bestaande ROE. Voorts kan worden gedacht aan de mogelijkheid dat aan de reeds bestaande ROE nieuwe *Rules* worden toegevoegd. Dat zal echter pas geschieden indien de situatie zodanig is veranderd, dat de Veiligheidsraad overgaat tot een mandaatsverruiming. Pas dan kan de FC nieuwe ROE schrijven. Zijn ondercommandant heeft daarvoor geen bevoegdheden.

De ROE schrijven dus voor in welke gevallen een VN-militair tot geweldgebruik mag overgaan. In het algemeen is dat uit zelfverdediging, bij de verdediging van VN-personeel, of om te voorkomen dat een VN-eenheid op gewelddadige wijze wordt gedwongen zich te onthouden van de uitvoering van haar taken. Het behoeft geen betoog dat er veel onduidelijkheid bestaat over de terminologie. Veel definities zijn op verschillende wijze op te vatten. Dat alles heeft reeds meermalen tot verwarring en tegenstrijdigheden geleid.

De ROE vormen op hun beurt weer de basis voor de geweldsinstructies, vereenvoudigde instructies die het gebruik van geweld beschrijven t.b.v. de militair te velde. De secties Inlichtingen en Operatiën (S2-S3) van een eenheid zullen vaak worden geconfronteerd met het opstellen van die geweldsinstructies. Daarom is het belangrijk dat die secties weten onder welke omstandigheden de ROE tot stand zijn gekomen en hoe zij ze moeten interpreteren.

Samenvatting

Het kan niet vaak genoeg worden onderstreept, dat het militaire optreden in het kader van een peacekeeping-operatie sterk wordt beïnvloed en beperkt

door politieke factoren. Wellicht zou een von Clausewitz hebben opgemerkt dat óók peacekeeping niets anders is dan de voortzetting van politiek met andere middelen. Die stelling is nu echter voor veel militairen een bron van ergeris en frustratie. Vaak komt het immers erop neer dat men wordt gedwongen machteloos toe te kijken wanneer militieleden zonder genade mensen van een andere bevolkingsgroep aflachten. Ingrijpen zou ongetwijfeld grote internationale gevolgen kunnen hebben. Het betekent dat de door moeizame onderhandelingen bereikte status van onpartijdige vredesmacht in één klap kan vervagen. Een VN-vredesmacht blijkt dan ook vaak een speelbal in de handen van lokale milities.

Conclusies

De omstandigheden waaronder de Verenigde Naties moeten functioneren zijn niet ideaal te noemen. Het grootste probleem blijft het uitgangspunt dat de VN zijn opgebouwd uit soevereine staten die geen hoger gezag boven zich dulden. Daardoor is krachtig optreden slechts mogelijk wanneer brede internationale overeenstemming bestaat. Ondanks het universele karakter van de VN zijn er grote meningsverschillen tussen de lidstaten over de wijze waarop mondiale vrede kan worden bereikt. Niet zelden laten staten de eigen nationale belangen prevaleren boven het collectieve belang van internationale vrede.

Om lokale crises het hoofd te kunnen bieden, hebben de VN een pakket van crisisbeheersingsinstrumenten ontwikkeld. Peacekeeping is slechts één onderdeel van dat instrumentarium. Een studie van het besluitvormingsproces dat voorafgaat aan de inzet van een peacekeeping-contingent verschaft het inzicht dat er (vaak onvermijdelijke) politieke vertragingen optreden bij de totstandkoming van een vredesmacht. Voordat een dergelijke operatie kan worden gestart, moet immers aan één essentiële voorwaarde zijn voldaan: de instemming van de conflicterende partijen in kwestie.

De gevolgen hiervan drukken hun stempel op het mandaat van een vredesmacht. Dat mandaat is in essentie een politiek compromis dat tijdens intensieve onderhandelingen tussen de strijdende partijen tot stand is gekomen. De VN mogen in dit proces hun status van onpartijdige bemiddelaar nim-

mer verliezen. De keerzijde van de medaille is dat het militaire optreden in grote mate wordt beperkt door politieke factoren.

De Rules of Engagement – de militaire vertaling van het mandaat – zijn daarvan het geschreven bewijs. Het gebruik van geweld zal moeten worden gedefinieerd in een politiek/juridisch/militair schemergebied. De militair moet zich goed ervan bewust zijn dat de mogelijkheden voor geweldgebruik te velde uiterst beperkt zijn. Het gevaar bestaat immers te allen tijde dat een vredesmacht haar neutrale status kan verliezen. Gegeven

de nieuwe taakstelling van de Nederlandse krijgsmacht vereist dit van de hedendaagse militair een ander denken en optreden dan tijdens de Koude Oorlog het geval was. Niet alleen weer, terrein, bevolking en conflicterende groeperingen oefenen invloed uit op het militaire optreden; het mandaat, de ROE en de geweldsinstructies beïnvloeden eveneens het optreden van een VN-eenheid. Er wordt dan ook steeds meer een beroep gedaan op inzichten in de politieke en culturele situatie ter plaatse. Bovenal vergt deze vorm van *grenzenloos* optreden van de VN-militair een *grenzeloos* geduld.

Literatuur

- P.R. Baehr en L. Gordenker – *De Verenigde Naties. Ideaal en werkelijkheid*. Boom, Amsterdam (1985).
B. Boutros Ghali – *An agenda for peace. Preventive diplomacy, peacemaking and peacekeeping* (Rep. S/24111). United Nations, New York (1992).
R.B. Soetendorp en A. van Staden (red.) – *Internationale betrekkingen in perspectief*. Spectrum, Utrecht (1987).
C.L. Turnhout en A. M. J. de Weger – *De toekomst van*

- de NAVO: statenoplossing of staatsoplossing?* (diss.). RU, Vakgr. Politieke wetenschappen, Leiden (1992).
R. de Wijk (red.) – *Crisisbeheersing na de Koude Oorlog*. Inst. Defensieoefeningen, Ypenburg (1992).
VS 2-1393, 2e dr. *Handboek voor de diensten bij vredes-
machten in internationaal verband*.

De auteur heeft gedurende zijn diensttijd bij de SMID een bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van crisisbeheersings-oefeningen. Hij dankt de instructiegroep Gevechtinsinlichtingen van de SMID voor haar waardevolle adviezen.

DRINGEND VERZOEK AAN AUTEURS

Steeds vaker bereiken de redactie bijdragen, getypt m.b.v. een tekstverwerker. Helaas wordt daarbij veelvuldig verzuimd rekening te houden met de noodzaak de tekst te typen met anderhalve of dubbele regelafstand. Derhalve hierbij het dringende verzoek aan auteurs, hun manuscript te verzorgen volgens de „Regels voor kopijverzorging”, die op gezette tijden achterin de Militaire Spectator worden afgedrukt (zie achterin het recente oktober-nummer).

Dat het wenselijk is van tijd tot tijd het lint van de schrijfmachine of printer te vervangen, zou eigenlijk geen vermelding moeten behoeven.

Helaas worden ook nog regelmatig *illustraties* ingezonden die niet of nauwelijks geschikt zijn voor verkleining en reproductie. Ook in dit verband wordt met nadruk verwezen naar evengenoemde Regels, punt 2. Computertekeningen zijn slechts bruikbaar indien vervaardigd m.b.v. een speciaal tekenprogramma.

REDACTIE

A.C.P. van den Boogaard
majoor van de geneeskundige troepen

Angola, een verscheurd land

(2, slot)

Het beleid van de Nederlandse regering is erop gericht de waarnemers halfjaarlijks te vervangen. De eerste rotatie vertrok op 15 juni 1991.

Leefomstandigheden van een waarnemer

De leefomstandigheden verschilden per rotatie, per lokatie en per periode. De ene rotatie sliep in ruïnes en grashutten, de andere alleen in *weather-heavens* (soort boogtenten) of gedeeltelijk opgeknapte huizen. Er waren lokaties met zwembad en bar (Unavem-hoofdkwartier) en er waren *out-stations* met alleen maar oerwoud, landmijnen en een heli-landingsplaats. De ene rotatie trof een betrekkelijk rustig land aan en de andere groep kwam onder vuur te liggen. Kortom, geen enkele schets van de leefomstandigheden zou compleet kunnen zijn. Aan de hand van de ervaringen van rotatie 3, die in Angola vertoefde van 12 juli t/m 16 december 1993, is onderstaand beeld geschetst.

Voorbereiding op de missie

De voorbereiding op de missie bestond uit een drie-daagse cursus te Ede. Behalve aan historische ontwikkelingen en andere informatie over het land werd ruime aandacht besteed aan medische zaken en adviezen op overlevingsgebied. De cursus gaf een goed beeld van de omstandigheden waaronder de waarnemers dienden te functioneren. Als groot gemis werd het ontbreken van een korte cursus Portugees ervaren. Tijdens de missie zou blijken dat een dergelijke cursus niet alleen nuttig zou zijn geweest bij de dagelijkse gang van zaken, maar zelfs essentieel bij het patrouilleren of bij het onderhandelen in bedreigende situaties.

Leven in een buitenpost („out-station”)

De diverse *out-stations* lagen her en der over het

land verspreid. Sommige lokaties waren gesitueerd in een stad en andere midden in het oerwoud. De echt slechte lokaties werden in Unavem-jargon aangeduid met *shit-holes*; daarbij moet men dan denken aan plaatsen die alleen bereikbaar waren met helikopters, grotendeels waren omgeven door landmijnen en met een vrijheid van verplaatsing met een auto van ca. 2 km (naar het waterpunt en terug). Het leven in zo'n post werd door het ontbreken van enige activiteit snel tot een sleur. Ten slotte kon van patrouillerijden geen sprake zijn en het observeren van de AA's bestond voornamelijk uit het eenmaal per week tellen van wapens en manschappen, hetgeen ongeveer een ochtend in beslag nam. De dagen werden gevuld met water halen, eten koken en corvee. Zowel tijdens rotatie 1 als 3 werden waarnemers voor maanden onafgebroken (d.w.z. zonder verlof) op zo'n lokatie geplaatst. Veel teams gingen dan ook ertoe over met primitief materiaal een eigen fitness-ruimte in elkaar te knutselen, dan wel een eigen groentetuin aan te leggen. Voor veel waarnemers vormde het gebrek aan arbeid het zwaarste element van de gehele missie.

In de toegankelijker *out-stations* werd een groot deel van de week besteed aan patrouillerijden; overigens een groot woord voor die activiteit. Men hoedde zich terdege ervoor onbekende wegen te berijden. Het wemelde er van de landmijnen en ook bij het rijden op geveegde wegen was het niet aanbevelenswaardig de berm te gebruiken. Veelal bleef het beperkt tot vlagvertoon op gebaande wegen. Een andere verzwarende factor bij de patrouilles waren de slechte wegen. Deze waren grotendeels onverhard en benaderden qua gebruiksvriendelijkheid en hoeveelheid stof het niveau van een slechte tank-track. Bruggen waren geïmproviseerd hersteld en gaten in het wegdek van zo'n 60 cm waren geen uitzondering. Patrouillerijden gebeurde alleen overdag, 's nachts was het te gevaarlijk. Voortdurend radiocontact was een vereiste. ▷

In de meeste lokaties was elke dag gelijk aan de andere. Monotonie voerde de boventoon, maar elk moment kon er een probleem ontstaan en daarom was continu een sfeer van gereedheid bespeurbaar. Het gevoel van 24 uur per dag paraat en alert te zijn was duidelijk aanwezig, zeker naarmate de verkiezingsstrijd losbarstte of toen na de verkiezingen de resultaten moesten worden bekendgemaakt.

Het, voor het merendeel van de waarnemers, ontbreken van enig verlof gedurende de vijf maanden gaf een extra dimensie aan het verblijf.

Andere taken hielden in het leveren van assistentie bij de ontwapening en de demobilisatie, het begeleiden van *electorals* bij de persoonsregistratie en ondersteuning bij de verkiezingen. Bij de ontwapening werden munitie en wapens geteld door vertegenwoordigers van alle partijen en onder begeleiding van de monitorgroepen van CMVF en Unavem vervoerd naar een wapendepot van het nieuwe leger (afb. 7 en 8). De demobilisatie hield voor de waarnemers in het aanwezig zijn bij het verstrekken van civiele kleren en geld en het maken van een persoonsbewijs. Het begeleiden bij de persoonsregistratie hield niet meer in dan het geven van een gerust gevoel aan de civiele VN-functionaris en het team van de regering, die de persoonsbewijzen uitgaven. Tijdens de verkiezingen werd het waarnemersnetwerk gebruikt als ruggegraat voor de civiele VN-verkiezingsorganisatie, en soms werden waarnemers ook ingezet als controleur van een stembureau of ze vergezelden de VN-functionarissen in hun hoedanigheid van tolk.

Legeringsfaciliteiten

Een deel van de eerste rotatie was in grashutten gelegerd. Vanaf november 1991 werden aan de teams met slechtste behuizing *weather-heavens* ter beschikking gesteld. Deze hadden de vorm van een boogtent en waren door een schot in tweeën gedeeld. Op deze wijze had iedere waarnemer zijn privacy. De vloer was van hout, bedekt met zeil, en aanwezig waren bed, kast, bureau en air-conditioning. Elk team bij een AA had de beschikking over drie kleine *weather-heavens* (vijf slaapruides en een radiohut) en twee grote (keuken en sanitair), met een gemeenschappelijke keuken en leefruimte. De keuken was compleet ingericht met oven, vriezer en ijskast. Ook was er een sanitairruimte met douche, toilet, wasmachine en wasdroger. Elektri-

Afb. 7 Het vervoer van de ingenomen wapens naar ...

Afb. 8 De verzamelplaats wapens en munitie

citeit werd geleverd door een diesellaggregaat. De legering in *weather-heavens* was duidelijk beter dan legering in vaste, deels compleet uitgewoonde, huizen. Grosso modo was de uitrusting voor elk team identiek.

Voorzien in de eerste levensbehoeften

Water. Veel tijd ging in een *out-station* verloren met het voorzien in de eerste levensbehoeften. Afhankelijk van de omstandigheden, waren voor de watervoorziening enkele man-uren per dag nodig. Aangezien het gehele watervoorzieningsnet kapot dan wel onbetrouwbaar was, moest het water uit een rivier of een bron worden gehaald. Het moest voor gebruik worden gekookt of gefilterd en daarna gekoeld. Het nauwgezet uitvoeren van deze procedure was van levensbelang. Het water werd aangevoerd in jerrycans of een waterwagen en werd opgeslagen in een 2000-literreservoir in de sanitaire ruimte. Voor het draagwerk werden op kosten van de VN *locals* ingehuurd.

Voeding. De voeding werd deels verkregen op de markt, althans voor zover het groente, fruit, rijst, meel of blikwaar betrof. Door sommige teams werden wel levende kippen en geiten gekocht, maar de meesten waagden zich niet eraan. Vlees werd aan-

gevoerd uit Loeanda, of uit een van de kustplaatsen (Lobito, Benguela). In deze steden was betrouwbaar ingevroren vlees voorhanden. Via de radio werd dan een opdracht geplaatst bij het daar opererende Unavem-team. Het vlees werd op de wekelijkse bevoorradingsvluchten met een helikopter opgehaald en een of enkele dagen later op de bevoorradingsvlucht naar het aanvragende team aldaar afgegeven. De kosten werden op identieke wijze verrekend. Omdat de temperaturen in de helikopter erg hoog waren kwam het regelmatig voor dat het vlees reeds twee keer ontdooid en weer ingevroren bij het team werd afgeleverd, en daarna weer in de vrieskast verdween. Teams die in de gelegenheid waren zelf inkopen te doen deden dat met hun eigen voertuig en waren soms een of twee dagen onderweg. Vis kon worden verkregen bij de teams aan de Atlantische Oceaan.

Na het uitbreken van de vijandelijkheden was het onmogelijk geworden vlees en andere voedingswaren (koffie en thee) in het land te verkrijgen. Door een aantal regio's zijn toen bevoorradingsvluchten tot in Namibië toe ondernomen. Helemaal zonder gevaar was dat niet, want e.e.a. diende vooraf door de Unita te worden gecoördineerd en goed bevonden, teneinde verwisseling met regeringshelikopters te voorkomen. Het regeringsleger maakte namelijk ook gebruik van MI-8-helikopters.

Een deel van de levensmiddelen werd verkregen door ruilhandel. In sommige *out-stations* was het mogelijk dieselbrandstof van de VN te ruilen voor fruit, groenten en eieren.

Logistieke ondersteuning door de VN

Elke regio had een eigen S-4. Deze was verantwoordelijk voor de logistieke ondersteuning van de *out-stations* en had daarvoor de beschikking over (het medegebruik van) een aantal MI-8-helikopters. Wekelijks inventariseerde hij de behoefte aan kantoor-, sanitair-, bos- en schoonmaakproducten en zorgde ervoor dat het geheel aan de *out-stations* werd verzonden op de wekelijkse bevoorradingsvlucht. Het op peil houden van de voorraden op regionaal niveau was een verantwoordelijkheid van de FSA (*Field service assistant*), die niet onder de S-4 ressorteerde. De voorraden werden wekelijks op onregelmatige basis aangevuld vanuit Loeanda. Van enige continue aanvoer was geen sprake. Regelmatig waren er tekorten, o.a. van zeer essentiële

delen: banden en schokbrekers. Voor wat betreft defecten en reparaties fungeerde de S-4 slechts als intermediair tussen de *out-stations* en de onder de FSA ressorterende monteurs (wiel-, verbinding- en aggregaatmonteurs). Hij noteerde de defecten, gaf ze door en controleerde de voortgang. Reparaties gebeurden indien mogelijk op het *out-station* zelf, maar soms was het nodig dat een voertuig naar het hoofdkwartier werd gebracht. Dat betekende een tocht van twee dagen en soms een verblijf aldaar, in afwachting van de reparatie. Voor een *out-station* was het gemis van het voertuig gedurende verscheidene dagen een groot probleem. Vervangende wagens waren er niet. Elk team had slechts één voertuig, hoewel er in het Unavem-hoofdkwartier voertuigen over waren. Voor *out-stations* die absoluut geen bewegingsvrijheid hadden, deed de S-4 inkopen en regelde hun voorziening in levensbehoeften.

Voor de geneeskundige verzorging was elke regio aangewezen op een of twee Braziliaanse onderofficieren geneeskundige dienst, die een goede opleiding hadden genoten. Op het hoofdkwartier in Loeanda waren twee Braziliaanse artsen aanwezig. Van Angolese zijde kon niets worden verwacht. Door het binnen het RHQ ontbreken van voldoende draagbaren, infuusmateriaal, chirurgisch personeel, medicijnen en verbandmiddelen, alsmede door het ontbreken van adequate (geen slecht-zichtapparaat) en direct beschikbare afvoermiddelen was er van een betrouwbaar geneeskundige-afvoersysteem in slechte weersomstandigheden absoluut geen sprake. Slechte vliegomstandigheden waren er in het regenseizoen vrijwel elke dag. De waarnemer was dan aan zichzelf overgeleverd. Noch de gehele Unavem-organisatie, noch enige andere organisatie in het land, waren medisch voorbereid op een eventuele calamiteit, resp. optreden in oorlogsomstandigheden. Incidenteel werd gebruik gemaakt van vriendendiensten van het Internationale Rode Kruis of Artsen zonder Grenzen.

Postvoorziening

De postvoorziening verliep op identieke wijze als de verstrekking van VN-goederen. Voor personeel van Unavem, of gelijke missies, is post een eerste levensbehoefte. Het herstelde tijdelijk het contact met huis en bracht afleiding. Het Nederlandse systeem om gebruik te maken van de diplomatieke

post gaf ons de verzekering en het genot van een doeltreffend en relatief snelle procedure. Met dit systeem werd pas begonnen bij de tweede rotatie.

Samenwerken met andere culturen

Het samenwerken met andere culturen kon men onderscheiden in:

- het in aanraking komen met de Angolese cultuur;
- het samenwerken en samenleven met andere VN-waarnemers, afkomstig uit onderling sterk verschillende landen;
- het werken in de Unavem-organisatie.

Aanraking met de Angolese cultuur

De Angolese cultuur is uiteraard geheel anders dan onze Westerse. Een van de grote verschillen was het gemis aan respect voor mensenlevens. Niet het individu was belangrijk maar de groep. Een tegenstander werd ronduit gehaat en vertegenwoordigde geen enkele waarde. Zo lagen op de weg vanuit N'Harea naar de AA menschedels op de weg. Bij het passeren werd er door de soldaten bij wijze van grap tegenaan geschopt. Geen mens dacht eraan de schedels te begraven.

List en bedrog waren vanzelfsprekend. Ten slotte waren de verkiezingen in hun ogen de voortzetting van de strijd met andere middelen. Het uitspelen of het proberen gebruik/ misbruik te maken van Unavem gebeurde herhaaldelijk.

Geweld was een geaccepteerde uiting van de goedmoedigheid. Sterker nog: op basis van fysieke kracht, geweld en lef kon men respect verdienen. Deze houding kwam met name voor bij de „kaste” van de strijders. Door de lange oorlog was de Angolese bevolking hard en gewelddadig geworden. De boventoon daarin voerden echter de strijders. Een ander groot verschil was de „morgen-zal-ik-het-doen”-houding. Afspraken werden altijd vooruitgeschoven en het principe „tijd is geld” werd niet gehuldigd.

Dankbaarheid jegens de VN kwam bijna alleen op het platteland voor. Bij de strijders aan beide partijen en in de steden was amper dankbaarheid te bespeuren. Toen op 29 oktober door de paleiswacht van dr. Savimbi een helikopter van UNDP (*United Nations Development Program*) werd neergeschoten, volgde er geen spijtbetuiging. Integendeel,

Unita verzuimde de helikopter te bewaken, waardoor die door de plaatselijke stadsbevolking werd gekannibaliseerd en door de kinderen als speelobject gebruikt.

Diefstal van Unavem-bezit was schering en inslag. Na de overhaaste vlucht van een team uit Cafoenfo bleek, bij terugkeer, de lokatie te zijn geplunderd.

Opmerkelijk was ook het verschil in de houding van de man t.o.v. de vrouw. Zij is verantwoordelijk voor het opvoeden van de kinderen, het verzorgen van het huis, het verbouwen van de grond en het naar de markt gaan. De man heeft nauwelijks een taak. Met name in de steden was dat opmerkelijk. Het leven van een vrouw is in de Angolese cultuur bijzonder zwaar. Het was geen uitzondering op patrouille een vrouw met kinderen tegen te komen, op weg naar de markt op een afstand van ca. 40 km, met op haar hoofd een zak maïs van 25 kg.

Voor menig waarnemer die voor de eerste keer West-Europa verliet was het een schok te constateren hoe verschillend er over hygiëne werd gedacht. Vlees op de markt was overdekt met vliegen. Tussen de huizen speelden de kinderen samen met de varkens en de kippen op de vuilnis en in open rioelen.

Samenwerken/samenleven met andere VN-waarnemers

Aan Unavem-II namen deel: Canada, Nieuw-Zeeland, Zweden, Noorwegen, Maleisië, Singapore, Rusland, Bulgarije, Senegal, Marokko, Nigeria, Guinee-Bissau, Zimbabwe, Kongo, Egypte, Algerije, Brazilië, Argentinië, Jordanië, Ierland, Spanje, Hongarije, Tsjecho-Slowakije, Joegoslavië, India, Colombia, Nepal en Nederland.

Nederland nam deel met 16 UNMO's (officieren in de rang van kapitein t/m luitenant-kolonel, afkomstig van de Koninklijke landmacht en het Korps Mariniers) en 11 UNPO's (onderofficieren in de rang van wachtmeester I t/m adjudant, afkomstig van de Koninklijke marechaussee, alsmede een kapitein).

De waarnemers van alle landen werden zonder aanzien des persoons verdeeld over de aanwezige functies. Er werd getracht te voorkomen dat er meer waarnemers van dezelfde nationaliteit op een lokatie werden geplaatst. Per lokatie werd een waarnemer aangewezen die als commandant optrad. Het streven was erop gericht per nationaliteit

evenveel waarnemers als commandant in te zetten. Op ad-hocbasis werden waarnemers overgeplaatst. Vaak bedroeg de reactietijd van een waarnemer niet meer dan twee dagen. Voordat hij het zich realiseerde was hij gearriveerd in een *out-station* enkele honderden kilometers verder. Daardoor kon het gebeuren dat het aantal commandanten per nationaliteit veranderde. Dit werd dan gecorrigeerd. Hierdoor was het mogelijk dat de functie van commandant binnen een zelfde team van de ene op de andere dag overging naar een andere waarnemer. Het gebeurde zelfs dat net gearriveerde waarnemers meteen team-captain werden.

Voor vele Westerse waarnemers werd er ook een duidelijk beroep gedaan op hun aanpassingsvermogen om zich te schikken naar de manier van omgaan met personeel en de vormen van leiderschap die sommige officieren van de Derde Wereld manifesteerden. Anderzijds was het voor de andere zijde ook erg moeilijk om zich te kunnen vinden in de eisen die waarnemers, afkomstig van geheel andere legers, ineens aan hen stelden. Grote verschillen traden o.a. op bij de godsdienst. Een deel van de collega's was moslim. Het al of niet stringent uitvoeren van de geloofsbepalingen verschilde sterk per individu. Bij de moslim-collega's werd verschillend gedacht over het gebruik van drank en varkensvlees; ook de opvattingen over eerlijkheid verschilden aanmerkelijk. Zo was van een mohamedaans teamlid in Andoelo bekend dat hij geen voeding tot zich nam, die afkomstig was van ruilhandel, waarbij de dieselbrandstof van de VN als ruilobject had gediend. Die was eigendom van de VN en dus behoorde het voedsel aan de VN en niet aan hem.

Sterk verschillend werd ook gedacht over beroepsethiek. Er waren contingenten waarbij het niet uitvoeren van opdrachten als normaal werd beschouwd en het eigen belang prevaleerde. Daarbij moet dan worden gedacht aan het weigeren onder dreigende omstandigheden of onder vuur op patrouille te gaan, tot aan het gedurende langere tijd niet vindbaar zijn. Er was zelfs een geval van desertie.

Opvallend was ook de hoek van waaruit de missie werd benaderd. Sommige waarnemers voelden zich metterdaad bij de organisatie betrokken en hadden als doel zo goed mogelijk te functioneren. Daarentegen waren andere waarnemers meer uit op

winstbejag en werden tijdens de missie werkelijk rijk. Sommige waarnemers verdienden, naar hun begrippen, per maand meer dan een jaarsalaris.

Er diende te worden samengewerkt met waarnemers uit landen die al een- of meermalen aan een conflict hadden deelgenomen en door de wol waren geverfd. Voor veel waarnemers was dit de eerste gelegenheid om gesprekken te voeren met collega's die oorlogservaring hadden.

Ook de meningen omtrent drankgebruik versus opdracht/situatie liepen danig uiteen. Het was algemeen geaccepteerd dat drank werd genuttigd gedurende de gehele dag en avond. Het drankgebruik was hoog te noemen. Ook in situaties die als levensbedreigend werden ervaren werd er gedronken.

Verskil in denken was er ook in relatie tot het aanknopen van nauwe contacten met Angolese vrouwen. In een aantal gevallen werden uit deze kortstondige relaties kinderen geboren. Na een wijziging van standplaats vertrok dan de waarnemer onder achterlating van moeder en kind. Met name binnen de Afrikaanse VN-contingenten werd dat als normaal beschouwd.

Nadrukkelijk moet worden gesteld dat er ook positieve ervaringen waren. Vriendschappen werden gesloten tussen waarnemers uit onbekende landen. Wederzijds werd begrip gekweekt voor elkaars positie en opstelling in de wereldpolitiek.

Werken in de Unavem-organisatie

De VN-organisatie beschikte in Angola over eigen civiel personeel. Dit had over het algemeen een erg bureaucratische houding, gekoppeld aan een 8-tot-5-mentaliteit (vrije weekenden) en was zeer moeizaam te overtuigen van een operationele noodzaak tot doorwerken. Er was geen enkele zeggingsbevoegdheid van een militair over een burger. Opdrachten in de vorm zoals wij ze kennen, konden niet worden verstrekt. Zelfs voor een hoofdlogistiek van een regionaal hoofdkwartier was het onmogelijk een burgermonteur een opdracht te geven. De monteurs waren namelijk rechtstreeks, via de FSA, ondergeschikt aan het hoofdkwartier.

Op het Unavem-hoofdkwartier was van enige inleving in de leefomstandigheden van een *out-station* geen sprake. Er was niet een allesoverheersende opstelling om samen de klus willen te klaren. ▷

Unavem als organisatie

Unavem kende als organisatie grote problemen, die deels waren te wijten aan het strakke tijdsplan tussen moment van zichtbaar worden van de noodzaak van de missie en het moment van metterdaad beginnen. Feit blijft dat het voor een militair, afkomstig uit een goed draaiende krijgsmacht, voorzien van kennis en ervaring omtrent leiderschap en organisatie, erg moeilijk verteerbaar was zich te schikken in het soms lage niveau van functioneren van Unavem. Enkele problemen waren o.a. de volgende.

- Aan het hoofd van de missie was een vrouw geplaatst en dat in een land, waar de vrouw nog duidelijk een ondergeschikte rol vervulde. Een van haar ondergeschikten was een Nigeriaanse generaal-majoor, die zich absoluut niet bij de situatie neerlegde. M.a.w.: er werd niet één taal gesproken vanuit het hoofdkwartier en de samenwerking aan de top was onvoldoende.
- De staf was topzwaar en voor een groot gedeelte gevuld met personeel zonder VN-ervaring. Verstandiger was het geweest om landen die voor de eerste keer participeerden in een missie niet direct op stafniveau te laten deelnemen, maar eerst op uitvoeringsniveau zich een beeld te laten vormen van de situatie te velde.
- Er was sprake van een centrale leiding. De bevoegdheden van de *Regional Commander* waren te beperkt. Gezien de slechte infrastructuur en de grootte van het land was dit een slechte keuze.
- De vele overplaatsingen, die op ad-hocbasis werden afgekondigd, verstoorden evenwicht en continuïteit in een team en waren de basis voor veel onnodige aanpassingsproblemen. De opgebouwde werkrelaties met de Angolese monitorgroepen werden daardoor veelvuldig verstoord. Voordeel was wel dat een ieder zowel op goede als op slechte lokaties kon terechtkomen, mits de overplaatsing op een eerlijke manier zou hebben plaatsgevonden.
- Er was geen adequate informatievoorziening naar de RHQ's en al helemaal niet naar de *out-stations*. Dat veroorzaakte een gigantische stroom van geruchten en veel onzekerheid. Geruchten werden nooit formeel ontkend of bevestigd.
- De logistieke organisatie functioneerde zeer slecht. Gegeven de zeer beperkte mogelijkheden om te velde zelf te voorzien in eigen behoeften

leidde dat tot tekorten aan essentiële levensbehoeften en materiaal.

- Er was geen allesoverheersend gevoel van saamhorigheid tussen het militaire en het civiele deel van de organisatie. De samenwerking was soms ver te zoeken.
- In Angola waren ook nog andere VN-organisaties actief. Er was echter geen overkoepelend orgaan dat taken, opdrachten, inzet van middelen en verantwoordelijkheden coördineerde. Bij tijd en wijle was er sprake van gebrek aan medewerking of zelfs competentiestrijd tussen de verschillende organisaties.

Bij de gang van zaken rond de verkiezingen kunnen de volgende kanttekeningen worden geplaatst.

- Het getuigde van een slechte planning om de verkiezingen te houden alvorens demobilisatie en ontwapening waren voltooid en voordat het nieuwe leger gestalte had gekregen.
- De organisatie van de verkiezingen had niet in handen moeten zijn van de regering, zijnde een van de strijdende partijen. Het gaf de andere partij een steunpunt om (on)terechte kritiek te uiten en stemming te maken. Dit geheel in tegenstelling tot de verkiezingen in Namibië, die onder leiding van de VN plaatsvonden.
- In de wijze waarop de verkiezingsstrijd werd gevoerd had door de VN moeten worden ingegrepen. Nooit en te nimmer had Unavem moeten accepteren dat de onpartijdigheid werd betwist. De reactie op de uitlatingen dienaangaande had veel harder en duidelijker moeten zijn.
- Er werd nagelaten de partijen en de bevolking mentaal op een eventuele verkiezingsnederlaag voor te bereiden. Men zag, van beide zijden, de overwinning als iets vanzelfsprekends.

De ervaringswereld

- *Eenzaamheid* was een van de gevoelens die in eerste instantie niet nieuw, echter met deze intensiteit en voor een dergelijk lange periode, toch wel als nieuw werden ervaren. Op diverse lokaties was men de enige blanke in een omtrek van meer dan 100 km. In sommige teams werd dit gevoel opgevangen door de collega's, maar er waren ook teams met een zeer slechte onderlinge verstandhouding. Sommige waarnemers, ook tolken, spraken geen Engels, of alleen Engels van een zodanig laag ni-

veau, dat van een zinnige conversatie geen rede kon zijn. Aan de andere kant kwam het in de sociaal vaardiger teams ook voor dat een goed gevoel van onderlinge kameraadschap werd ontwikkeld. Om een idee te geven: van de 27 waarnemers van rotatie 3 bleek achteraf dat 7 man het niet hadden getroffen met hun team. De stelling „beter een goed team in slechte omstandigheden dan andersom” deed zeker opgeld. Versterkend voor het eenzaamheidsgevoel was ook de overheersende gedachte van de „vergeten missie”. Niet zelden werden artikelen via *Knipselnieuws*, *Defensiekrant* en *Legerkoerier* over de rotatie uitgestort met als inhoud de missies in Joegoslavië of Cambodja. Artikelen over Angola waren schaars of, naarmate de strijd weer ontbrandde, compleet verwrongen. Angola had weinig nieuwswaarde in de vaderlandse pers. Voor veel waarnemers was het contact via de radio de enige mogelijkheid met een *buddy* te spreken. De op de lokatie aanwezige hf-radio kon voorzien in radio-contact met geheel Angola. Doordat veel frequenties niet werden gebruikt, kon na verkregen contact worden overgegaan naar een vrije frequentie om dan vrijuit te praten. Aan de radiodiscipline werd weinig aandacht besteed. Van „in” en „uit het net” melden was geen sprake. Op zaterdagavond op een vastgesteld tijdstip en op een afgesproken kanaal kwamen alle Nederlanders „bij elkaar” voor het wekelijkse „Nederlandse uurtje”. De hf-radio werd tevens, illegaal, gebruikt om via Radio Oost-einde contact te leggen met het thuisfront. Via de militaire radiotelefonieprocedure was een goed contact met thuis mogelijk. Helaas werd die mogelijkheid eind augustus 1992 getorpedeerd omdat onze eigen PTT geen medewerking wilde verlenen bij het incasseren van de rekeningen.

● *Verveling*, of misschien beter verwoord: nuttelosheid, was een gevoel dat veel waarnemers bekwam. Zeker op de afgelegen lokaties, met een zeer beperkte vrijheid, was het „doodslaan” van de dag een groot probleem. Sport werd veel beoefend; door één team werd zelfs het MLV afgelegd. Veel tijd werd gevuld met het schrijven van brieven of het bijhouden van een dagboek. In teams met een goede verstandhouding werd regelmatig van gedachten gewisseld over de verschillen in cultuur, militaire onderwerpen en de problemen van het land. Nuttelosheid en een gevoel van onmacht werden de waarnemers ook gewaar op die momenten, waarop ze door een van beide partijen overduij-

delijk werden belogen. Bij het tellen van wapens en personeel bv. kwam het regelmatig voor dat de verklaringen van het absent zijn duidelijk leugens waren. Bij doorvragen onzerzijds ging de tegenpartij dan over in de stamtaal en werden de waarnemers belachelijk gemaakt. Sanctiemiddelen waren niet aanwezig, dus verder dan rapporteren kwam men niet.

● *Angst en onzekerheid*. Verschillend per lokatie waren de ervaringen met angst. Sommige teams werden geëvacueerd, overvallen of kwamen onder vuur te liggen. Andere teams hoorden alleen de jobstijdingen over de radio, maar waren compleet afhankelijk van het vervoer per helikopter en waren zich daardoor bewust van hun eigen situatie. Het feit dat de waarnemer geen enkele bewapening voerde en dat er diverse lokaties waren die geen enkele bescherming boden tegen vlakbaan- of krombaanvuur, versterkte dat gevoel nog. In sommige regio's werd het zelfs verboden schuilplaatsen te graven, omdat dit het vertrouwen van de bevolking in Unavem zou ondergraven. Wel werd, door het hoofdkwartier in Loeanda, geadviseerd op de grond te gaan slapen, dit vanwege de overkomende projectielen. Ook het simpele gegeven dat men de taal niet machtig was, gaf een onzeker gevoel. Het gevoel van angst ging samen met het gevoel van onzekerheid. De Angolese bevolking (met name de soldaten) was dermate heetgebakerd, dat van tevoren nauwelijks een probleem kon worden onderkend. Vanaf de start van de verkiezingsstrijd nam de spanning in het land toe. De strijd werd aan beide zijden hard en zeer unfair gevoerd. De uitstraling van de leiders op de partijen was enorm, en een woord kon voldoende zijn om de mensenmassa in beweging te zetten. Niet zelden eindigden verkiezingsbijeenkomsten in een schietpartij. Het verschijnsel van geweld was alom geaccepteerd. Na ruim 30 jaar oorlog was geweld een „normale” manier van communiceren. Ten slotte was er nog de angst voor slangen, onbekende beesten en ziekten.

● *Ongewisheid*. Dit gevoel was een van de kenmerken van Unavem. Reeds bij onze aankomst gingen er tegelijkertijd geruchten over het einde van de missie (ten slotte zouden eind september de verkiezingen worden gehouden en dus zou het mandaat dan eindigen) en verhalen over door beide partijen geuite verzoeken om verlenging. Op onze identificatiekaart stond een geldigheid tot 31 oktober 1992. Gedurende de gehele missie was er in grote

mate een ongewisheid over de datum einde missie. Stafstukken, met als inhoud het tijdplan einde en afbraak missie, circuleerden illegaal. In oktober werden er al waarnemers naar Loeanda gehaald om administratief af te handelen en daarna huiswaarts te keren. Helaas voor dit personeel werd tijdens dat uitboeken besloten de missie te verlengen. De opdracht uit te boeken werd ingetrokken en de waarnemers werden weer tewerkgesteld. Het betrof hier mensen die al 16 maanden (!) in Angola aanwezig waren. Ook voor het Nederlandse contingent bleef het lang erg onzeker wanneer men zou vertrekken. Er was één voordeel aan deze geruchtenstroom: er was voldoende reden om vaak over de radio een gesprek te voeren.

Het gevoel van ongewisheid werd nog versterkt door de berichten uit Nederland over de reorganisatie en de afschaffing van de dienstplicht met de daaraan gerelateerde consequenties.

● *Het gebrek aan ontspanning.* Ook hier waren de omstandigheden per lokatie verschillend. Vooral het verschil tussen het Unavem-hoofdkwartier en de rest van de missie was schrijnend. In Loeanda behoorden uitgaan en weekendtrips naar Namibië tot de veel gebruikte mogelijkheden. In de weekends was het na zaterdagmiddag onmogelijk om nog via de radio met het hoofdkwartier zaken te doen. Dit terwijl buiten in het veld de ene dag leek op de vorige en er gewoon werd gewerkt, ongeacht de dag, ongeacht de tijd. Het merendeel van de teams was echter verstoken van deze vorm van ontspanning. Er ontstond een meer dan natuurlijke kloof tussen Villa Espa en de rest van de missie. Het deed het saamhorigheidsgevoel absoluut geen goed.

● *Het leven in een chaos.* Door de vrijheidsstrijd en de meteen daaropvolgende burgeroorlog was het land al meer dan 30 jaar in staat van oorlog. Alle in-

frastructuur was kapot. Straatverlichting, telefoon, riolering en vuilafvoer waren ter ziele. Overheidsdiensten functioneerden bijna niet meer. De politie was partij in het conflict en zeker niet neutraal. Een deel van de gedemobiliseerde regeringsmilitairen was in dienst getreden als oproerpolitie en vormde zo een nieuwe (para)militaire organisatie. Banditisme en openbare geweldpleging waren aan de orde van de dag. De ervaring was dat de gemiddelde waarnemer na gedurende maanden hiermee te zijn geconfronteerd een toenemende behoefte had aan een weerzien met de in zijn ogen normale wereld. Naar verloop van tijd had de continue confrontatie met verval en verwaarlozing een negatieve en deprimerende uitstraling.

● *Het echee-gevoel.* Het gevoel dat de waarnemers na de verkiezingen bekreop was het idee dat alle moeite voor niets was geweest. Het gaf een onbevredigend gevoel om op deze wijze de missie te moeten verlaten.

Nawoord

In dit artikel zijn in ruime mate kritische kanttekeningen geplaatst bij het reilen en zeilen van Unavem en de Verenigde Naties. Er kan dan ook met gemengde gevoelens worden teruggekeken. Ik heb gepoogd zo objectief mogelijk op de uitgevoerde taken in te gaan. Dat de toonzetting her en der uiterst kritisch is lijkt verklaarbaar, maar de kritiek moet wel worden beschouwd als een bijdrage – hoe klein ook – om de VN te laten uitgroeien tot een volwaardige en slagkrachtige organisatie. Dit alles om waarnemers ook in de toekomst (meer) in de gelegenheid te stellen hun werk te doen en om te kunnen terugzien op een zowel voor het land als voor henzelf geslaagde missie.

BOEKEN

De plicht tot hulp

De post-traumatische stress-stoornis bij een Nederlandse VN-militair, door M. Mentink-Heshusius, 80 blz. Uitg.: Thesis Publishers, Amsterdam, 1993. Prijs: f 19,50
ISBN: 90.6141.252.8

De plicht tot hulp is, zoals uit de strekking van dit boek duidelijk naar voren komt, een noodzaak voor een krijgsmacht die haar personeel voor wat voor doeleinden dan ook inzet. Met die hulp doelt de schrijfster op een goed uitgewerkte psychosociale ondersteuning voor, tijdens en na een inzet.

Op integere wijze wordt de ont-wrichting van het bestaan van één onzer collega's beschreven door zijn echtgenote. Aantrokken door de opgewekte verhalen van anderen meldde hij zich aan voor een functie bij het Unifil-bataljon. In 1982 bracht hij een, zo op het oog prima, tijd door in Libanon, maakte wel enkele vervelende en soms zelf schokkende gebeurtenissen mee, maar zag die niet als voedingsbodem voor de latere ontregeling van zijn leven.

De lichamelijke klachten die zich in de loop der jaren ontwikkelden zijn steeds vanuit een somatisch-medicische optiek bekeken en aangepakt, maar zonder succes! Intussen werd het bestaan van hem en zijn gezin danig beheerst door die ziekte. In 1990 werd hij van zijn functie ontheven. Daarop volgde een aantal bureaucratische slordigheden, die weinig positiefs aan het herstel bijdroegen.

Eind 1991 kwam het, zoals het zich laat aanzien, tot een juiste aanpak. Door één van de psychiaters van het CMH werd aangegeven dat er sprake

ke moest zijn van een post-traumatische stress-stoornis, veroorzaakt door de ervaringen, opgedaan tijdens de uitzending naar Libanon. Door deze aanpak kwam langzaam het herstel dichterbij. Van de diepe dalen die het lijden geestelijk heeft gekend wordt steeds meer afstand genomen. En het lezen van een artikel over het onderwerp in de *Militaire Spectator* van juni 1993 zette mw Mentink-Heshusius aan tot het schrijven van dit boek. Zonder boosheid naar de organisatie beschrijft ze de zorgen en stappen op de weg naar herstel. Met, heel nadrukkelijk, de bedoeling stof tot nadenken te geven aan al diegenen die zijn en worden uitgezonden, en voor hun familie om beducht te zijn op de mogelijke werkingsstoornissen die zo gemakkelijk over het hoofd kunnen worden gezien. En die toch veel leed kunnen veroorzaken.

drs. R. W. JACOBS, kol mpsd

Je komt anders terug

Aantekeningen uit het dagboek van een VN-waarnemer in Sarajevo en Kostajnica, door G. Wondergem, 126 blz., geïll. Uitg.: Thesis Publishers, Amsterdam, 1993. Prijs: f 24,90.
ISBN: 90.6141.251.X

Veel van de militairen die een functie als waarnemer hebben vervuld zullen Wondergems boek als zeer herkenbaar ervaren. Zijn beschrijving van de belevissen, die hij heeft gebaseerd op zijn dagboeknotities, geeft naar mijn mening duidelijk weer hoe je als waarnemer in het voormalige Joegoslavië vaak met gevoelens van machteloosheid wordt geconfronteerd. Gevoelens die slechts een enkele keer worden gecompenseerd door een klein suc-

ces als gevolg van je werkzaamheden.

Al lezende becroop mij het gevoel dat je, zeker in de situatie in Sarajevo, over een grote dosis aan relativeringsvermogen moet bezitten, wil je er zonder geestelijke deuken doorheen komen.

Ook geeft schr. aan hoe belangrijk het is om je goed gesteund te weten door lotgenoten. Dat er vriendschappen ontstaan die blijvend zijn is dan ook logisch. Dat zijn de mensen die, met jou, door de gebeurtenissen opgedrongen veranderingen in hun denken over de wereld en hun eigen plaats daarin hebben ondergaan. „Je komt anders terug” is dan ook een uitspraak die terecht wordt gebruikt. Een uitspraak die door de achterblijvers in Nederland niet genoeg kan worden bevestigd, en die van invloed is op het: hoe nu verder? van zowel de schrijver en zijn echtgenote, als van ons als collega's van deze en alle andere uitgezonden.

drs. R. W. JACOBS, kol mpsd

De wereld in een nieuwe eeuw

door P. Kennedy, 484 blz., geïll. Uitg.: Meulenhoff, Amsterdam, 1993. Prijs: f 49,90.
ISBN: 90.290.2890.4

Wij dienen bezorgd te zijn om de toestand van onze planeet als geheel, niet alleen omdat wij ons met een nieuwe scala van onze veiligheid bedreigende gevaren, zoals broeikas-effect en massale landverhuizing, geconfronteerd zien, maar ook omdat deze verschijnselen in wisselwerking zullen treden met zulke oudere gevaren voor de internationale stabiliteit als regionale oorlogen, gijzelingen en blokkades van zeewegen.

Met deze volzin confronteert Paul

Kennedy zijn lezers aan het slot van zijn boek nog eens met de essentie van zijn jongste werk. Hierin analyseert hij verschillende actuele fenomenen als bevolkingsexplosie, toenemende illegale migratie, technologie en de afbrokkeling van nationale soevereiniteit. Hij onderzoekt verschillende delen van de wereld en hun vermogen de nieuwe uitdagingen het hoofd te bieden. Op basis daarvan maakt hij ons ten slotte deelgenoot van zijn gedachten over hoe een samenleving zich zou moeten voorbereiden op de 21e eeuw. Dat zijn visie op de nabije toekomst beslist niet optimistisch is, blijkt al uit het citaat. Dat hij die visie onderbouwt met een enorme hoeveelheid feitenmateriaal mogen wij verwachten van de historicus die het geruchtmakende *The rise and fall of the great powers* schreef.

Als startpunt voor zijn beschouwing over de 21e eeuw neemt de auteur het einde van de 18e eeuw. In 1798 voorspelde de Engelsman Malthus dat mensen massaal zouden sterven ten gevolge van hongersnood en ziekten en dat het maatschappelijke stelsel zou bezwijken als gevolg van de toenemende bevolkingsgroei en het onvermogen van de bodem een steeds groter aantal mensen van bestaansmiddelen te voorzien: de Malthusiaanse val. Dat deze val in Engeland niet dichtklapte, was o.m. te danken aan onverwachte massale migratie, sterke verbeteringen in de landbouw en aan de opkomst van de industriële revolutie. In andere landen echter liep de wedloop tussen verbruik en hulpbronnen inderdaad minder gunstig af. Overigens telde de wereld in die tijd nog geen miljard inwoners.

In onze tijd lijkt de wereld inmiddels op weg naar 7 miljard inwoners of meer. Alleen de minder ontwikkelde landen hebben nog te maken met een explosieve groei van de bevolking; daardoor ontstaat een oververtegenwoordiging van de jeugd met al haar opgekropte maatschappelijke en economische verwachtingen. In de ontwikkelde landen is hooguit sprake van een gelijkblijvende bevolkingsomvang, maar door de lagere sterftecijfers zien wij daar een

toenemende vergrijzing. Deze demografische wanverhoudingen vormen de achtergrond voor een aantal belangrijke krachten die nu en in de toekomst spelen. Kennedy onderscheidt daarin vijf elementen: 'de revolutie in de communicatie en op financieel gebied, de mondiale landbouw en de biotechnische revolutie, robottechnologie en automatisering, milieuproblematiek en, ten slotte, de toekomst van de nationale staat.

Het resultaat van de ontwikkelingen op het gebied van communicatie en financiën is dat nationale bindingen steeds minder betekenis krijgen: bedrijven opereren steeds eenvoudiger multinationalaal en een toenemende stroom van informatie beïnvloedt politiek en samenlevingen over grenzen heen.

Biotechnologie (de techniek die levende organismen of processen gebruikt om producten te vervaardigen of te wijzigen, planten of dieren te veredelen, of om micro-organismen voor bepaalde doeleinden te ontwikkelen) kan in de ogen van schr. een belangrijke rol spelen om te voorkomen dat de Malthusiaanse val in haar moderne versie alsnog dichtslaat. Tegelijkertijd onderkent hij dat deze technologie ook voor nieuwe problemen kan zorgen. Zo kan door het identieke karakter van gewassen een grotere kwetsbaarheid ontstaan voor bepaalde ziektes, of zou bv. *in-vitro*productie van rubber zo'n 16 miljoen mensen in Maleisië werkloos kunnen maken. Niet geheel ten onrechte vergelijkt schr. de ontwikkeling van biotechnologie met die van de stoommachine of van elektriciteit.

Als net zo revolutionair beziet schr. de ontwikkelingen op het gebied van automatisering: zij scheppen mogelijkheden voor ontwikkelde landen de industriële productie weer concurrerend in eigen land uit te voeren. Dat heeft verontrustende implicaties voor de lange termijn, omdat de leveranciers van goedkope arbeidskrachten daarmee buitenspel komen te staan en het hen ook aan middelen ontbreekt om bij de ontwikkelingen aan te sluiten.

Haast afstandelijk beschrijft Kennedy vervolgens de gevaren die het milieu bedreigen. Hij legt snel en ef-

fectief de relatie met de politiek en geeft aan wat het voornaamste obstakel lijkt te zijn bij het oplossen van milieuproblemen: „Milieubeschermers (...) vragen hen hun veronderstellingen en levensstijlen nu te wijzigen, ter wille van hun nakomelingen in een tijd die nog 30 tot 50 jaar in de toekomst ligt”.

Gelet op het internationale karakter van de verschillende fenomenen is het logisch dat een hoofdstuk wordt gewijd aan een vraag over de toekomst van de nationale staat. Daarbij signaleert schr. enerzijds een zekere afbrokkeling van de macht van de nationale staat, maar tegelijkertijd stelt hij vast dat de oude structuren nog steeds bestaan en dat men zich toch vaak aan die structuren tracht vast te klampen. Paradoxaal genoeg lijkt alleen de nationale staat oplossingen te kunnen geven voor grensoverschrijdende problemen.

Daarom ook onderzoekt Kennedy in het tweede deel van zijn boek in hoeverre de verschillende landen in staat kunnen worden geacht de uitdagingen van de volgende eeuw het hoofd te bieden. Hij analyseert achtereenvolgens Japan, China en India, de Derde Wereld, de voormalige Sovjet-Unie, Europa en Amerika. Instrumenteel in zijn analyse zijn steeds de eerder beschreven ontwikkelingen en de mate waarop de landen daarop reageren. Een belangrijke toetssteen vormen ook het peil van het onderwijs en de offers die elk van de landen voor het onderwijs wenst te brengen. Het zal de lezer niet verbazen dat reeds ontwikkelde landen als Japan, enkele (Zuid-) Oost-Aziatische staten, Duitsland, Zwitserland en *misschien* de EU als geheel het best lijken voorbereid op de komende eeuw. Wat deze landen met elkaar gemeen hebben zijn o.a. hoge spaarcijfers, een indrukwekkend investeringspeil, voortreffelijke onderwijssystemen en een industriecultuur met meer ingenieurs dan advocaten. Het voordeel is echter relatief; ook deze landen kunnen zich niet veroorloven genoegzaam achterover te leunen, maar zien zich integendeel gesteld voor haast onoverkomelijke problemen.

Hoewel zijn boek volgens Kennedy slechts is bedoeld als leidraad voor

het begrijpen van het complex van veranderingen in de wereld en niet als een handleiding voor reacties daarop, geeft hij toch aan welke drie aspecten essentieel zijn voor de toekomst. Allereerst is daar de rol van het onderwijs dat niet alleen een technische reorganisatie van arbeidskrachten of een academisch geschoolde klasse kan bewerkstelligen, maar dat nog veel meer kan zorgen voor een diepgaand begrip van het waarom van de veranderingen. Ten tweede de positie van de vrouw, vanwege haar essentiële rol in verband met bevolkingsexplosie, acute armoede en economische achterlijkheid. Ten slotte de kwestie van het politieke leiderschap, omdat Kennedy van mening is dat ontwikkelingen die onafwendbaar lijken, in veel gevallen toch door het juiste politieke antwoord kunnen worden gekeerd.

Dit boek is goed geschreven. Ondanks de enorme hoeveelheid gegevens kan de lezer de draad van het verhaal op geen enkel moment kwijtraken. Het gebruik van tabellen en overzichten speelt daarbij een belangrijke rol. Dat schr. zijn visie ondersteunt met vele feiten en verwijzingen naar andere autoriteiten, is een mes dat aan twee kanten snijdt: niet alleen maakt het zijn analyse controleerbaar, maar het zet geïnteresseerden desgewenst ook op het spoor van overige literatuur over specifieke onderwerpen. De kracht van het verhaal zit echter niet in de beschrijving van op zichzelf staande situaties, maar in de wijze waarop Kennedy de diverse ontwikkelingen met elkaar in verband brengt. Hij maakt daarmee zichtbaar waarom de meesten van zijn lezers gevoelsmatig al tot overeenkomstige conclusies zullen zijn gekomen.

Naar mijn mening besteedt schr. echter te weinig aandacht aan de Islam als factor in het internationale krachtenspel en ook de vier pagina's die hij in de marge van zijn hoofdstuk over de voormalige Sovjet-Unie wijdt aan de problematiek van Midden-Europa, lijken mij iets te karig. Het laatste zal waarschijnlijk alleen de Europese lezers storen, maar het doet toch af aan de volle-

digheid van het boek, omdat juist Midden-Europa wel eens de lakmoestest kan zijn voor het politieke leiderschap waaraan Kennedy zoveel waarde hecht.

In schrille tegenstelling tot de professionaliteit van de auteur staat de slordige wijze waarop de tabellen en grafieken zijn uitgevoerd. De uitgever had een voorbeeld kunnen nemen aan de wijze waarop deze in de originele Amerikaanse uitgave zijn verzorgd. Het had zeker beter recht gedaan aan de ondersteunende functie van de tabellen.

Al met al behoort dit boek te worden gelezen door ieder die in algemene zin is geïnteresseerd in de ontwikkelingen in de wereld. Na lezing zou het een vaste plaats moeten krijgen op de boekenplank naast *The rise and fall of the great powers* (in Nederland verschenen als *De wisselkoers van de macht*). Ik adviseer beide onder handbereik te houden als naslagwerk voor de toekomst.

R. A. C. BERTHOLEE, lkol art

Nederland en de Golfcrisis

Politiek, media, terreur, o.r.v. prof. dr. U. Rosenthal en dr. J. de Vries, 221 blz. Uitg.: Gouda Quint, Arnhem, 1993. Prijs: f 32,50. ISBN: 90.387.0170.5

Onder auspiciën van het Crisisonderzoekteam van de Rijksuniversiteit Leiden en de Erasmus-universiteit Rotterdam, waarbij bovenvermelde leden als redactie zijn opgetreden, hebben twaalf deskundigen t.a.v. de aspecten politiek, media en terreur aangegeven hoe de Nederlandse samenleving op de Golfcrisis heeft gereageerd.

Na de beschrijving van de gebeurtenissen in hoofdlijnen komt de politieke besluitvorming in Nederland aan de orde en het door Nederland gevoerde beleid. Verder de berichtgeving en de reactie erop. Afzonderlijke hoofdstukken zijn gewijd aan de (veronderstelde) terreurdreiging en aan de gijzelaars. De samenstellers pogen in het laatste hoofdstuk een antwoord te vinden op de vraag

waarom de crisis zo snel in de vergetelheid is geraakt.

Met betrekking tot de politieke besluitvorming wordt geconstateerd, dat de terughoudendheid van de PvdA om een omvangrijke militaire bijdrage te leveren ertoe heeft geleid dat de inzet van marineschepen in de Golf aanvankelijk aan grote restricties was onderworpen. Voorts verhinderde de veel geciteerde motie Frinking de uitzending van voornamelijk met dienstplichtigen gevulde gevechtseenheden van de Koninklijke landmacht. Het gevolgde terughoudende beleid heeft tot gevolg gehad, dat de regering brede steun in de Staten-Generaal kreeg. Op basis van interviews, gevoerd met hen die nauw bij de besluitvorming waren betrokken, hebben de samenstellers getracht de feitelijke gang van zaken na te gaan, die heeft geleid tot het vaststellen van de uiteindelijke Nederlandse bijdrage en de richtlijnen bij inzet. Hoe de besluitvorming binnen de regering werkelijk tot stand is gekomen, laat zich (nog) niet vaststellen. Wel wordt geconcludeerd, dat Nederland, in vergelijking met andere kleine landen, weliswaar niet op de achterste rij stond, „maar een kans onbenut heeft gelaten op het spelen van een nog meer geprononceerde rol als solide kleine bondgenoot en bevorderaar van internationale rechtsorde”. Voor hen die zijn geïnteresseerd in politieke besluitvorming is dit wel het interessantste deel van het boek. Overigens zou de waarde van deze bijdrage nog hoger zijn geweest, indien de schrijvers van dit hoofdstuk de validiteit van de motie Frinking nader hadden geëvalueerd. Verder zou het interessant zijn geweest een vergelijking te maken tussen de metterdaad geleverde bijdragen en het totaal voor uitzendingen beschikbare potentieel. In de hoofdstukken over de berichtgeving en reacties van de tv-kijkers komt duidelijk naar voren, dat door selectie van de beelden de reactie van het publiek kan worden beïnvloed. Door het niet vertonen van schokkende opnamen is het beeld van een schone oorlog ontstaan en mede hierdoor was er een brede publieke steun.

De schrijvers van het hoofdstuk over

terreur veronderstellen o.m. dat de dreiging veel groter was ingeschat dan zij feitelijk was. De media aanhalend zouden de inlichtingendiensten hier hebben gefaald. Deze stelling wordt echter nauwelijks onderbouwd. Bovendien kunnen inlichtingendiensten per definitie geen weerwoord geven. Meer plausibel lijkt de gememoreerde reden, dat door het uitwijzen van Iraaks ambassadepersoneel in veel landen in de eventueel aanwezige netwerken essentiële schakels waren verdwenen.

Een apart hoofdstuk vormen de gijzelaars. Niet alleen wordt verhaald van het bizarre verloop van de gijzeling, maar ook van de opvang, begeleiding en nazorg. Omdat teruggekeerde gijzelaars nogal eens als patiënten werden behandeld, leidde dat tot reacties als „wij zijn niet gek” en „wij laten ons geen trauma aanpraten”.

Met de behandelde thema's is een aantal van belang zijnde aspecten aan de orde gesteld. Hiermee wordt een goed overzicht verkregen, maar bedacht moet worden dat in een boekwerk met een beperkte omvang niet alles kan worden gezegd en opgenomen. Zo ontbreekt een beschouwing over de Nederlandse belangen bij het conflict. Ook is geen aandacht besteed aan de mening die in het buitenland is ontstaan over de Nederlandse houding. Ondanks deze opmerkingen geeft het boek een goed inzicht in de wijze waarop Nederland met de Golfcrisis omging. T. DE KRUIJF, genm gn

A-Z of the SAS

The battles, the weapons, the training, the men, door P. Darman, 192 blz., geïll. Uitg.: Sidgwick & Jackson, Londen, 1993 (imp. v. Ned.: Nilsson & Lamm, Weesp). Prijs: f 48,40. ISBN: 0.283.06166.9

De SAS, het Britse *Special Air Service* regiment, is een van de meest bekende Europese „Special forces”. Wat in juli 1941 dankzij de grote overredingskracht van David Stirling begon als *L-Detachment, Special Air Service Brigade*, groeide met een korte onderbreking na de

Tweede Wereldoorlog uit tot een uiterst moderne organisatie die ook in het Golfconflict een belangrijke rol speelde. Het motto van de SAS, WHO DARES WINS, geeft goed aan vanuit welke optiek Stirling dacht.

De wapenfeiten omvatten een scala aan activiteiten, variërend van de vele acties in Afrika en Europa tijdens de Tweede Wereldoorlog en acties in Maleisië in de periode 1952/60, tot het optreden in Ierland, de bevrijding van de gijzelaars in de Iraanse Ambassade in Londen (1980) en operaties in en rond het Falklandconflict. Dit boek bevat, te beginnen met (Operatie) *Abel* en eindigend met (Int André) *Zirnheld*, een schat aan informatie over de SAS. Meer dan 600 trefwoorden zijn opgenomen. Liefst 140 foto's (waarvan 80 in kleur) en 15 kaarten en diagrammen ondersteunen de tekst. Talrijke kruisverwijzingen maken het mogelijk informatie in samenhang te bezien. Darman weet op een prettige leesbare manier deze bijzondere eenheid tot leven te laten komen.

Weapons and equipment of the SAS

door P. Darman, 192 blz., geïll. Uitg.: Sidgwick & Jackson, Londen, 1993 (imp. v. Ned.: Nilsson & Lamm, Weesp). Prijs: f 65,55. ISBN: 0.283.06141.3

In deze uitgave gaat het vanzelfsprekend om de uitrusting van de *Special Air Service*. Achtereenvolgens wordt ingegaan op vuurwapens, steunende wapens (van mortier tot explosieven), schepen en boten, verbindingen, vliegtuigen, voertuigen, uitrusting t.b.v. het optreden tegen terroristen, waarnemingsmiddelen, kleding en persoonlijke uitrusting.

Ook dit boek bevat een grote hoeveelheid informatie, ook over zeer moderne middelen. De 150 illustraties en 8 diagrammen zijn van prima kwaliteit. Een index is opgenomen. Vanzelfsprekend zijn in dit boek veel details te vinden waarvoor in A-Z geen ruimte was. Het boek geeft een uitstekend beeld van de deels zeer geavanceerde apparatuur die een dergelijke eenheid vandaag de dag nodig heeft om de hele scala aan

mogelijke opdrachten aan te kunnen. Beide boeken verdienen een breed lezerspubliek. Of de optiek nu de geschiedenis, de techniek, het wezen van elite-eenheden, het nut van deze eenheden, of hun optreden en uitrusting is; ze bieden voor iedereen interessante informatie. Tegelijkertijd is het verwonderlijk dat schr. niet meer aandacht heeft besteed aan een aantal discrepanties tussen de beide publicaties. Er zijn nl. verschillen in gegevens: is de effectieve dracht van de SA-80 nu 400 m (A-Z/155) of 300 m (W/13)? Dit doet zich ook voor bij de vuursnelheid van de M16AZ en de Vickers „K” en bij de beschrijving van de bekende „Tommy Gun”. Is het „Fairchild Aircraft Company” (A-Z/12) of „Fairchild Airplane Company” (W/8)? Ook in andere opzichten zijn er verschillen. Was de landing bij Fortuna op Zuid-Georgië nu op 22 april (A-Z/167) of op 21 april (W/78)? Was de operatie „Narcissus” nu een actie om een vuurtoren in handen te krijgen (A-Z/125) of „een aanval op Italiaanse posities” (W/84)? Vond de landing voor „Marigold” nu op 30 mei plaats (A-Z/115) of op 28 mei (W/86)? Ook bij de actie „Flavina” (Gibraltar 1988) verschillen de data.

Het is te hopen dat bij een volgende druk van deze boeken (beide publicaties verdienen het) dit aspect aandacht krijgt. In *Weapons and equipment* valt ten slotte op dat schr. zich aan één ding ergert. Bij de beschrijving van „Dum dums” haalt hij de Haagse Declaratie van 1898 van stal. Deze conventie geldt naar zijn mening zeker niet voor politie en binnenlandse veiligheidstroepen: *a point conveniently forgotten by those who scream about police using illegal ammunition* (blz. 159). Anderen zullen waarschijnlijk wel op deze stellingname reageren. Ondanks de kritiek op enkele details van harte aanbevolen. J. M. J. BOSCH, kol cav

RECTIFICATIE

In de recensie van het boek *Nederland en de nieuwe wereld* in MS 1993/11, blz. 504, is helaas de eerste auteursnaam niet juist vermeld; deze luidt P.C. Emmer.

Red.